

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Podoby a významy sexu za mřížemi českých věznic

Tereza Sinkulová

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Podoby a významy sexu za mřížemi českých věznic

Tereza Sinkulová

Vedoucí práce:

Mgr. Lukáš Dirga, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala Mgr. Lukášovi Dirgovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce, množství cenných rad a připomínek, a také vstřícnost při konzultacích. Dále bych chtěla vyjádřit poděkování všem respondentům, za jejich ochotu poskytnout mi přínosné informace, bez kterých bych tuto práci nemohla zpracovat a na závěr své rodině za obrovskou podporu v průběhu psaní.

Obsah

ÚVOD	1
1 TEORETICKÁ ČÁST	3
1.1 Vězení jako totální instituce a specifické prostředí.....	3
1.2 Genderové a sexuální role ve vězení.....	6
1.3 Sexuální vztahy ve vězení mezi odsouzenými.....	10
1.3.1 Dobrovolná účast v sexuálních aktivitách.....	11
1.3.2 Vynucená účast v sexuálních aktivitách.....	14
1.4 Sexuální vztahy ve vězení mezi odsouzeným a zaměstnancem.....	19
2 METODOLOGIE	22
3 PRAKTICKÁ ČÁST	26
3.1 Sexuální vztahy mezi odsouzenými	26
3.2 Sexuální vztahy mezi zaměstnanci a odsouzenými	36
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
RESUMÉ	47
PŘÍLOHY	48

ÚVOD

Sexuální kontakty ve věznicích jsou velmi tabuizované téma, přitom se vyskytují více, než si mnozí myslí, neboť v nich žijí lidé, a právě sexuální uspokojení patří mezi jednu z našich biologických potřeb. Avšak díky jednopohlavně organizovanému výkonu trestu a segregaci pohlaví je odsouzeným heterosexuální intimní kontakt odepírán. Vězeňský sex není pouze fyziologickým propuknutím pudu a neslouží účastníkům pouze k uspokojení své biologické potřeby. Sexuální kontakty zde mají hlubší sociální význam, plní řadu funkcí a jsou vedeny různými motivacemi.

Ve své bakalářské práci se na tyto rozličné motivace a podoby, jakých sex za mřížemi může nabývat, zaměřuji. Cílem mého výzkumu je analyzovat role a významy sexuální aktivity v českých věznicích. Má hlavní výzkumná otázka tedy zní: „Jaký význam přisuzují zaměstnanci věznic a vězněné osoby sexu ve vězeňském prostředí?“ Dílčím cílem je poté porovnat, jakým způsobem na sex nahlíží osoby vězněné a jakým pracovníci a porovnat zjištění z českého prostředí se zahraničním kontextem.

V rámci české sociologie je sex za mřížemi téměř neprozkoumané téma, což může být zapříčiněno jak jeho intimitou, tak větší obtížností získávání dat. Výjimku představuje kniha Kateřiny Nedbálkové *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*, ve které autorka nabízí etnografický popis české ženské věznice Podlesí. [2006] Další českou socioložkou zabývající se tímto tématem je Gerlinda Šmausová, zaměřující se na znásilnění muže mužem ve věznicích, které označuje za prostředek k ustanovení řádu mezi odsouzenými [2011], nebo etnoložka Alena Lochmanová, jež se věnuje genderu a sexu ve vězení v jedné kapitole své knihy *Tělo za katrem*. [2020] Důvodem pro volbu zkoumaného tématu byla právě jeho nedostatečná reflexe v rámci českého kontextu.

Práce je rozdělena do dvou částí, které na sebe navazují. Teoretická část vychází z analýzy již dostupných odborných textů a realizovaných výzkumů. V první kapitole představuji vězení jako totální instituci a velmi specifické prostředí, ve kterém si aktéři vytvářejí své „světy“ s vlastními pravidly. Druhou kapitolu věnuji genderu a sexuálním

rolím ve vězení. Vězení můžeme označit za velmi maskulinní prostor, ve kterém gender hraje významnou roli a je aspektem, který má vliv jak na hierarchii mezi vězni, tak právě na sexuální vztahy mezi nimi. [Šmausová 2011] Předkládám zde také tři typy sexuálních rolí podle Greshama Sykese. Dále se zaměřuji přímo na sexuální vztahy mezi odsouzenými. Tento úsek dělím na vztahy dobrovolné a vynucené. Věnuji se motivům, které k navazování sexuálních kontaktů jedince vedou. Jako poslední kapitolu teoretické části jsem zvolila sexuální vztahy mezi zaměstnanci a vězni.

Následně se věnuji metodologii výzkumu. Zde popisuji metodologické postupy, kterých jsem ve svém výzkumu využila. Vysvětluji důvody, proč jsem zvolila kvalitativní metodologii, popisuji své postupy při kontaktování respondentů, představuji svůj výzkumný vzorek a reflektuji překážky, které jsem musela při realizaci výzkumu překonat.

Praktická část práce se zaměřuje výhradně na mužské věznice a vychází z vlastního kvalitativního výzkumu založeného na polostrukturovaných rozhovorech se současnými a bývalými zaměstnanci českých mužských věznic a osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Důvodem, proč je můj výzkum orientován pouze na mužské věznice je to, že jsem neměla příležitost realizovat rozhovory s propuštěnými ženami, jelikož se mi podařilo získat kontakty pouze na bývalé mužské vězně. To mohlo být zapříčiněno z části tím, že oproti mužům je nižší zastoupení žen, které si prošly trestem odnětí svobody, a tudíž obtížnější dostupnost k potenciálním respondentkám. Myslím si však, že to příliš nevadí, neboť na sexualitu v českých ženských věznicích již existuje poměrně obsáhlá etnografická studie od Kateřiny Nedbálkové. [2006] Má práce by tedy neměla takovou možnost přijít s novými informacemi. Mužské věznice jsou po této stránce méně prostudované. V tomto úseku práce se vyjadřuji z perspektiv dotazovaných bývalých vězňů a zaměstnanců k tématu sexuálních kontaktů mezi odsouzenými a sexuálními kontakty mezi zaměstnanci a vězni.

1 TEORETICKÁ ČÁST

V této části shrnuji teoretické poznatky z dostupné literatury, ze kterých bude má práce vycházet a které mi budou sloužit k interpretaci dat získaných vlastním výzkumem. Interpretaci svých zjištění věnuji druhou část mé bakalářské práce.

1.1 Vězení jako totální instituce a specifické prostředí

Vězení můžeme uchopit jako totální instituci, což je koncept, se kterým pracuje Erving Goffman ve své knize *Asylums*. [1961] Úkolem této instituce je zamezit styku svých chovanců, v tomto případě vězňů, se světem vně instituce. Tedy fyzicky je od okolní společnosti odloučit. Toho je docíleno fyzickým uspořádáním věznice, jež je tvořena velkými věžeňskými zdmi s ostnatými dráty, ploty a mřížemi. Díky tomuto oddělení se všechny stránky života vězně odehrávají na jednom ohraničeném místě a pod dozorem autority. Jedinec je nucen veškeré aktivity každodenního života provozovat na vymezeném místě, bez svobody volného pohybu a za neustálé přítomnosti dalších chovanců, čímž dochází k narušení intimity. Denní aktivity jsou přesně plánované a vynucované systémem formálních nařízení instituce. Jakékoliv odchýlení od takto stanoveného řádu je poté vnímáno jako jeho porušení a může být trestáno. [Goffman 1961]

Autoritu pro chovance zde představují zaměstnanci věznice. Vězni a zaměstnanci představují v totální instituci dvě nepropustné skupiny, jejichž postavení je hierarchicky nerovné, a mezi kterými je výrazná sociální distance. Zatímco zaměstnanci zde zastupují dominantní a nadřizenou roli, a tráví v prostorách věznice pouze svůj pracovní čas, odsouzení jsou skupinou, která zde tráví svůj veškerý čas nedobrovolně a od níž se čeká a zároveň vynucuje podřízenost a poslušnost. Tyto dvě skupiny vůči sobě zauímají poměrně „nepřátelský“ stereotypní postoj, kdy zaměstnanci vnímají chovance jako zkažené a primitivní, a naopak chovanci vnímají zaměstnance jako zlé, panovačné a povýšené. [Dirga 2020; Dirga, Hasmanová Marhánková 2014] I přes to jsou obě skupiny na sobě různými způsoby závislé. [Goffman 1961]

Vězeň do totální instituce přichází ze svobodného a jemu známého světa, ve kterém byl součástí širších sociálních vazeb a vztahů, které utvářely jeho dosavadní já – jeho vlastní identitu. Jedincova osobní identita je narušována ihned při vstupu do věznice, kdy jsou mu odebrány veškeré osobní věci, které tvořily jeho identitní výbavu a jsou nahrazeny předepsanou vězeňskou uniformou. [Nedbálková 2006; Jones, Schmid 2000] Také mu je přidělena role vězně, při níž zakouší dočasnou absenci práv a rolí, jež doposud zastával. Je mu také výrazně odepírán kontakt s jemu blízkými osobami¹. Tento proces Goffman označuje jako „občanskou smrt“. [Goffman 1961]

Vězeňské prostředí je velmi specifické a odlišné od majoritní společnosti. Aktéři si v tomto prostředí vytvářejí svůj vlastní „svět“, který má svá neformální pravidla a řád.² [Dirga 2020; Dirga, Lochmannová, Juříček 2015; Jones, Schmid 2000; Nedbálková 2006] V případě chovanců bychom mohli vytváření těchto „světů“ objasnit pomocí deprivace modelu³, který vysvětluje vznik vězeňských subkultur jako reakci na vstup do vězení a deprivace, kterým během odnětí svobody odsouzení čelí. [Dirga 2020] Tyto deprivace rozpracoval Sykes ve své knize *The Society of Captives*. Za základní deprivace, které uvěznění přináší a jsou dle něj součástí vězňova trestu, označil omezení vlastní svobody a autonomie, absenci přístupu ke zboží a službám, ohrožení bezpečnosti a nemožnost navazovat heterosexuální vztahy. Ty mohou být dle Sykese velmi bolestivé a mohou způsobovat jedinci psychické újmy, jako zpochybnění osobních hodnot. [Sykes 1958]

¹ V českých věznicích mají odsouzení nárok na návštěvy, které jsou však povoleny pouze členům rodiny, partnerce či partnerovi a přátelům, je-li u nich prokázán předchozí písemný styk trvající určitou dobu. Vězeň má nárok na návštěvu obvykle v rozsahu tří hodin během jednoho kalendářního měsíce. [Vězeňská služba ČR 2021a, Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů]

² K formálním pravidlům vězení, která jsou vynucována autoritou, zde tedy existuje také neformální vězeňský kód a sociální nastavení produkující vlastní hodnoty, normy, přesvědčení, jazyk a nepísanou hierarchii. [Lochmannová 2020]

³ Vznik vězeňských subkultur lze na teoretické rovině vysvětlit jak zmíněným deprivacním modelem, tak modelem integračním, který zdůrazňuje vliv nově přichozích jedinců na vězeňskou subkulturu. V současné době však převažuje model integrovaný, který vychází z předpokladu, že na vězeňské subkulturu má vliv jak prostředí, do něhož jedinci přichází, tak jedinci samotní, kteří prostředí velmi ovlivňují. [Dirga 2020]

Životní úroveň vězně a jeho vlastnictví může po vstupu do instituce velmi klesnout v porovnání s životní úrovní a vlastnictvím, které měl jedinec na svobodě.⁴ Základní potřeby odsouzeným zajišťuje věznice – strava, základní hygienické potřeby, místo pro spánek, lékařská péče a možnost účastnit se volnočasových aktivit jako např. posilování. Jedinec přesto může vyžadovat nebo potřebovat nejen prostředky nutné k jeho přežití, ale také zboží jako cigarety, alkohol, individuální oblečení, vybavení jeho obytného prostoru a další. [Sykes 1958] Aby se vězni vypořádali s deprivací, která souvisí s touto absencí zboží a služeb, vytváří si svůj vlastní specifický trh fungující na principu směny, nabídky a poptávky. Směna může ve vězení probíhat na rovině oficiální, za kterou je považován nákup ve vězeňské kantýně, nebo na rovině neoficiální, kterou odsouzení realizují mezi sebou. [Lochmannová 2016] Neoficiální směna ve vězení se řídí nepsanými pravidly, probíhá v utajení před zraky zaměstnanců věznice a reálné peníze jsou v ní nahrazovány penězi komoditními, které jsou zastoupeny v daném prostředí cennými věcmi. [Lochmannová 2016; Nedbálková 2006] Ve vězeňském prostředí jsou za hodnotné statky považovány věci, které majoritní společnost považuje za zcela běžné a obyčejné. Největší poptávka je ve vězení po zboží, jako je káva, tabák či cigarety, poštovní známky a mobilní telefon. [Lochmannová 2020; Dirga, Lochmannová, Juříček 2015] Žádané jsou zde ale i drogy a léky. Mezi nejčastěji požadované a poskytované služby ve vězení můžeme zařadit tetování, mutilace tělesných orgánů a služby sexuálního charakteru. [Lochmannová 2016] Detailněji se sexuálními aktivitám ve vztahu k vězeňskému trhu budu věnovat níže.

Další specifický aspekt, který je součástí života vězňených osob a pro mou práci je zásadní, je sexuální život za mřížemi. To má souvislost s tím, že vězení můžeme označit za jednopohlavní instituci. Termín jednopohlavní instituce zde ale neplatí tak úplně. Platí pouze z pohledu skladby vězňených osob, kdy se věznice dělí na mužské a ženské. V České republice však máme čistě ženské věznice pouze dvě, a to ve Světlé nad Sázavou a ve Velkých Přílepech u Prahy. Ve věznicích, které jsou profilované jako mužské, se tedy mohou zřizovat i oddělení pro ženy. [Vězeňská služba ČR 2021b] I v těchto případech jsou ale odsouzené ženy od odsouzených mužů fyzicky odděleny, a

⁴ To ovšem neplatí u všech jedinců. Někteří vězni jsou na tom s životní úrovní a majetkem lépe ve vězení než v ekonomickém světě svobodné komunity, ve kterém se vyskytovali před uvězněním. [Sykes 1958]

nemělo by mezi nimi docházet k téměř žádnému kontaktu. Dále je zde personál věznice, který může být smíšeného pohlaví. Ve věznicích pro muže tedy mohou pracovat na různých pozicích ženy a v ženských věznicích muži. Právě i se zaměstnanci mohou odsouzení navazovat sexuální styk. Blíže se tomuto tématu budu věnovat v samostatné kapitole.

Některé věznice umožňují svým odsouzeným návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců Vězeňské služby České republiky (dále jen VS ČR). Dle § 19 odst. 5 zák. č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, uděluje povolení k těmto návštěvám ředitel věznice, a to pouze za vzorné chování odsouzeného. Odehrávají se ve speciálních prostorách k tomu určených a mohou sloužit jak pro intimní návštěvy partnerek či partnerů, tak pro návštěvy rodiny s dětmi. Dle Václava Jiříčky, psychologa Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky (dále jen GR VS ČR), soukromé návštěvy snižují sexuální napětí za mřížemi a motivují vězně k lepšímu chování. [Česká televize 2014]

1.2 Genderové a sexuální role ve vězení

Jak jsem uvedla výše, vězení můžeme uchopit jako jednopohlavní instituci. I přes to je to velmi genderované prostředí, ve kterém je gender aspektem, který ovlivňuje každodenní realitu a vztahy. [Nedbálková 2006] Tyto vztahy se zrcadí od většinové společnosti a jsou odrazem sociálních vztahů mezi mužem a ženou. [Lochmannová 2020] Joan Acker dokonce přichází s konceptem „genderované organizace“ a gender chápe vztahově jako systematické vytváření a potvrzování mužské a ženské diference a hierarchické nerovnosti. [Acker 1992] Kateřina Nedbálková poté definuje genderové role ve vězení jako způsoby chování ustanovené na pozadí specifických kulturních obrazů a očekávání maskulinity a feminity, které utvářejí každodenní interakci mezi chovanci a dávají základ strukturám neformálních vězeňských systémů, především vztahům. [Nedbálková 2003]

Koncept „Doing Gender“ odkazuje k tomu, že všichni lidé jsou schopni hrát role obou pohlaví, a to pomocí zažitých znaků přiřazovaných určitému pohlaví, které

vykazují nebo kterými se prezentují. [West, Zimmerman 2008] Příslušníci obou pohlaví jsou schopni věrohodně předstírat či dokonce ztělesňovat tyto znaky opačného pohlaví, aniž by jedinec disponoval odpovídajícím anatomickým vybavením. Mužství a ženství není totiž spojeno jen s fyzickým vlastněním odpovídající genitálie, nýbrž se utváří z jednání a vlastní identifikace. [Šmausová 2011] A právě díky tomu, že je vězení jednopohlavní instituce, vězněné osoby přebírají role druhého pohlaví, a to dobrovolně nebo nedobrovolně. Rozdělení genderových rolí se ve vězení netýká pouze sexuality, ale také je důležité pro udržení hierarchie mezi chovanci prostřednictvím dělby práce a podřízenosti. [Trammell 2011]

Celé vězeňské prostředí je mužsky kódovaný prostor, jehož normu naplňuje jak deviantní chování ze strany vězňů, tak jeho represivní potlačování ze strany dozorců. [Nedbálková 2003] V mužských věznicích je silně preferovaná hegemonní maskulinita, na jejímž utváření se podílejí každodenní instituční praktiky a která se stává jedním z hlavních zdrojů jedincovi identity a moci. Na maskulinitě je postavený i vězeňský kód, jenž je založený na ideálu macho muže. [Lochmannová 2020]

Znaky maskulinity jsou ovlivňovány časem a kulturou. V různých kulturách znamená být mužem něco jiného. Přesto za hlavní maskulinní znaky, které jsou žádané především v mužském vězeňském prostředí a které z velké části určují jedincovo mocenské postavení ve vězeňské hierarchii, můžeme považovat sílu, heterosexuality, sklony k násilí a schopnost podmiňovat si ostatní. [Sheldon 2019] Ke znakům hegemonní maskulinity patří také schopnost získat a držet ekonomicky žádoucí statky uvnitř vězeňského prostředí, tedy materiální nezávislost. Tento stereotyp je přenesen z vnějšího světa. [Lochmannová 2020]

Ve vězení lze své mužství jednoduše ztratit, a to již v momentě, kdy vstupem do instituce je muži přisouzen status podřízené osoby, která musí poslouchat příkazy ji nadřízených, v tomto případě zaměstnanců věznice. Podřízený status je ve společnosti obvykle přisuzován ženám. Aby muži eliminovali negativní dopady tohoto feminizovaného statusu, upravují si vězeňskou každodennost souborem neformálních rolí, pravidel a norem, které některým jedincům umožňují uchovat a posílit svoji maskulinní identitu. [Nedbálková 2003; Lochmannová 2020] Hegemonní maskulinita

může být muži posilována skrze agresi, která je při uplatňování moci nedílným aspektem každodenní reality, zušlechtováním těla (tvoření muskulatury, tetování) [Dirga 2017] či homofobií. Je také spojována se sexualitou ve smyslu formování hierarchie, v jejímž rámci je sexuální dominance a aktivní penetrace spojována s vyšším statutem. [Šmausová 2011] Ti, kteří jsou méně agresivní a ostatními vnímáni jako feminní ve vztahu k jejich chování či vzhledu, se vyskytují na dně vězeňské hierarchie a ve zranitelné pozici. Tito jedinci jsou ostatními považováni za slabé a často mohou být oběťmi násilí, či dokonce sexuálních útoků. [Lochmannová 2020; Dirga, Lochmannová, Juříček 2015] Feminní vlastnosti, ke kterým se řadí plachost, neagresivita, poddajnost a pasivita, jsou tedy v mužských věznicích brány jako méně žádoucí. [Šmausová 2011; Dirga, Lochmannová, Juříček 2015; Mariner 2001]

Co se týče vězeňského argotu ve vztahu k genderovým rolím, maskulinní muži bývají v zahraničí označováni jako „wolves“ nebo „top man“. Jejich opakem jsou muži, kteří přebírají ženské role a vykazují již zmíněné feminní vlastnosti. Tito muži jsou nazýváni jako „punks“, „girls“ nebo „sweet kids“. [O'Donnell 2004] V českých věznicích se objevují například výrazy jako „mamka“ a „taťka“, kterými je vyjadřován a reprodukován gender, nebo „čubka“, za kterou jsou označováni jedinci nabízející sexuální služby. [Nedbálková 2006] Argot se ale napříč věznicemi může lišit. [Radková 2012]

Sexuální role se ve vězeňském prostředí vyskytují různé a jsou podmíněné právě charakterem vězeňské instituce. Sykes ve své knize uvádí tři hlavní typy. První jsou „wolves“, kteří se vyskytují na vrcholu hierarchie. Jsou to aktivní heterosexuální, maskulinní muži, kteří se bez lásky či emocí k osobě stejného pohlaví mohou účastnit sexuálních aktivit s jiným vězněm. Do těchto sexuálních aktivit se zapojují s cílem uspokojit své biologické potřeby či posílit jejich maskulinitu a utvrdit svou dominanci nad ostatními. Často svých cílů dosahují pomocí násilí, a právě díky agresivitě a maskulinní roli se následně vyhnou označování za homosexuála. [Sykes 1958] Tento jev je velmi podobný situační homosexualitě. Jako reakci na nedostatek heterosexuálního kontaktu se někteří heterosexuální muži zapojí do homosexuálních aktivit ve vězení. Zapojení do těchto aktivit považují za náhražku heterosexuálních

styků a své chování oddělují od jejich skutečné sexuální identity. Neidentifikují se tedy jako „praví“ homosexuálové⁵ nýbrž jako heterosexuálové. Díky tomu, že udržují svoji heterosexuální identitu kontaktem se ženami mimo vězení, přijímají mužskou sexuální roli v sexuálních aktivitách, stávají se zásadně penetrátory a podřizují si osobu, která je sociálně konstruována jako slabá a feminní, jsou schopni si udržet právě svou heterosexuální identitu a ani ostatními nejsou za homosexuály považováni. To je straní mimo riziko homofobního násilí, hanbě a možnému stigmatu. [Sheldon 2019; Stevens 2015] V knize *No Escape: Male Rape in U.S Prisons* dokonce jeden vězeň ve svém dopise sděluje, že teorie vězňů je taková, že nejste označován za bisexuála ani gaye, pokud sami nedovolíte, aby vám jiný muž strčil penis do úst nebo análního otvoru. [Mariner 2001] Homosexualita zde není určována tím, s kým sexuální styk jedinci mají, ale rolí, kterou ve styku zaujímají. [Nedbálková 2003] Zapojení do homosexuality může být v mužském vězeňském prostředí považováno za demonstraci slabosti a urážku všudypřítomné maskulinity. Homosexuálové tedy mohou být vyloučeni z kolektivu a fyzicky či verbálně viktimizováni. [Sheldon 2019]

Dalším typem, který Sykes ve své knize popisuje, jsou „punks“. Jsou to jedinci, kteří se často vyskytují na dně hierarchie a do homosexuálních aktivit se zapojují z donucení, nebo z důvodu prostituce, která je pro ně prostředkem k získání určitého zboží či služeb. „Punks“ nedisponují navenek viditelnými atributy feminity. Jejich ženskost je naplněna samotným aktem podvolení se sexuálnímu styku se stejným pohlavím, ve kterém přebírají pasivní roli. Očima ostatních vězňů jsou tedy viděni jako slabí jedinci, kteří jednají ze strachu, díky čemuž jimi mohou dokonce opovrhovat. [Sykes 1958]

Poslední jsou „fags“. To jsou homosexuálové z vlastní vůle, a to jak v průběhu odnětí svobody, tak před uvězněním. Zapojují se tedy do sexuálních aktivit dobrovolně pro vlastní potěšení a uspokojení. Dali by se charakterizovat stereotypními atributy mužské homosexuality ve společnosti, tedy zženštilostí. Mezi tyto atributy se řadí

⁵ Homosexualitu můžeme ve vězeňském prostředí rozlišovat na „pravou“ a „nepravou“, kdy homosexualita „nepravá“ je pouze dočasným produktem momentální deprivace z nedostatku heterosexuálních kontaktů, zatímco lidé s homosexualitou „pravou“ mají vrozené dispozice. [Nedbálková 2006]

ženská chůze, afektovaná gesta, či make-up. Společným rysem „punks“ a „fags“ je zaujímání pasivní role v sexuálních aktivitách. [Sykes 1958]

Ve věznicích se objevují také lidé s transgender identitou. V případě mužských věznic se někteří muži situují a vizáží stylizují do fyzické podoby žen. Toho se snaží docílit pomocí líčení, lakování nehtů, nošení dlouhých vlasů a dámského oblečení včetně spodního prádla. Ostatní je mohou dokonce oslovovat ženským jménem. Dobrovolně akceptují a přebírají ženské role, někteří mohou ostatním vězňům také poskytovat sexuální služby za úplatu ve formě žádoucích vězeňských statků. [Lochmannová 2020; Trammell 2011; Dirga, Lochmannová, Juříček 2016] S transgender identitou se ale můžeme samozřejmě setkat i ve věznicích pro ženy. V tomto případě ženy dobrovolně přebírají mužskou roli, kterou se snaží potvrdit skrze maskulinní image (svalnatá postava, nakrátko ostříhané vlasy) a chování. [Nedbálková 2006]

Sexuální vztahy představují ve vězeňském prostředí oblast, ve které se zmíněná genderovanost silně projevuje. Sexuální vztahy jsou zde výhradně vnímány na základě rozdělení bipolárních maskulinních a feminních rolí, na jejichž bázi se jedincům přiřazuje pasivita a aktivita. Maskulinní jedinci vykazují známky agresivity, asertivity a vykonávají v sexu funkci aktivní. Feminními znaky jsou naopak poddajnost a pasivita. Tito jedinci zaujímají v sexuálním aktu výhradně ženské postavení. [Nedbálková 2006]

1.3 Sexuální vztahy ve vězení mezi odsouzenými

Sex za vězeňskými mřížemi je v rámci českého prostředí stále poměrně neprobádané téma, avšak jsou zde již texty a studie, které se mu věnovaly. [Nedbálková 2006; Šmausová 2011; Dirga, Lochmannová, Juříček 2016; Lochmannová 2020] Problémem zde může být tabuizovanost a intimnost tématu, ale také nedostatek relevantních oficiálních informací.⁶ V zahraničí je tomuto tématu v rámci sociálních věd věnována větší pozornost. Sexuálních vztahů si všímá už například již zmiňovaný

⁶ Je prakticky nemožné zachytit četnost sexuálních kontaktů ve vězeňském prostředí. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016]

Gresham Sykes v roce 1958, který je dává do vztahu k vězeňskému argotu a deprivacím z uvěznění. [Sykes 1958]

Sexuální kontakty můžeme dělit na dobrovolné a nedobrovolné a ve vězeňském prostředí mají hlubší sociální význam. Sex za mřížemi není pouze přirozeným fyziologickým propuknutím pudu, ale jedince k němu vedou různé motivace. [Šmausová 2011] Ty můžeme rozdělit na biologické, emocionální, psychologické, ekonomické a sociální. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016; Lochmannová 2020] Motivace se u žen a mužů mohou lišit.

Jak jsem již uvedla výše, odsouzení muži by se neměli dostat s odsouzenými ženami do fyzického kontaktu ani v případě, že věznice má i oddělení pro ženy. Z tohoto důvodu dochází k sexuálním aktům mezi odsouzenými výhradně mezi osobami stejného pohlaví.

1.3.1 Dobrovolná účast v sexuálních aktivitách

Vězni odpykávající si tresty jsou nuceni k celibátu. [Sykes 1958] Hledají si proto k vlastnímu uspokojení a zmírnění již zmíněné deprivace z nedostatku heterosexuálních vztahů různé cesty. Nejčastější a nejjednodušší cestou může být pro vězně masturbace za pomoci pornografických materiálů. Dále také dobrovolné zapojení se do sexuálních aktivit s jiným vězněm. Tyto aktivity jsou často utajovány a skrývány kvůli sankcím či homofobickým reakcím ze strany ostatních vězňů či dozorců. [Sheldon 2019] Právě homosexuální vztahy, které jsou typické pro běžnou společnost, jsou v mužských věznicích poměrně vzácné. Právý homosexuál mnohdy ve vězení tají svou orientaci i přes to, že mimo vězení již prošel coming outem, aby předešel riziku pohlavního zneužívání.⁷ [Power et al. 1991; Stevens 2015; Mariner 2001] Sexuální aktivity jsou tedy prováděny soukromě v prostorách sprch, na záchodech či na celách, zvláště pokud

⁷ V ženských věznicích jsou naopak právě lesby, tedy ženy, které preferují vztahy s ženami i na svobodě a svou orientaci netají, ostatními vězenkyněmi převážně ceněny. Tyto ženy si ovšem drží ve vězení od vznikajících partnerských vztahů odstup, nenavazují partnerství vůbec nebo pouze s ostatními pravými lesbami. Právě lesby těmi nepravými mohou pohrdat, považují je za ty, které si ve vězení pouze na lesbičtví účelově hrají. [Nedbálková 2006]

jsou ve věznicích cely sdílené více odsouzenými. [Sheldon 2019; Power et al. 1991; Mariner 2001].

Přesto muži za mřížemi velmi často na sexuální aktivitě aktivně participují. Čím déle je odsouzený uvězněn, tím větší je pravděpodobnost, že se do sexuální aktivity se stejným pohlavím zapojí, i přes svoji heterosexuální orientaci, jelikož budoucnost na svobodě je pro něj vzdálenou vidinou. [Nugrahani et al. 2018; Lochmannová 2020]

Tyto vztahy pro odsouzeného mohou být strategií, jak uspokojit své fyziologické potřeby, jelikož se pro ně sex stává katalyzátorem sexuální touhy. [Lochmannová 2020] Základem těchto vztahů bývá v mužských věznicích vztah maskulinního a feminního muže, kdy maskulinní muž – macho je penetrátorem do muže s ženskými atributy. Některé z těchto feminních mužů je možno označit za již zmíněné transvestity. Pravidla vztahu vždy určuje muž maskulinní, zatímco muž feminní se mu podvoluje, poslouchá ho a vykonává pro něj tradiční ženské práce (žehlení, uklízení, praní). Nespojování macho mužů s homosexualitou je zapříčiněno jejich zaujetím agresivní, aktivní role, která jim umožňuje zachovat si nadále maskulinní identitu. [Nedbálková 2006]

K sexuálním vztahům může odsouzené vést rovněž motivace emocionální. Na této rovině si mohou jedinci pomocí vytváření emocionálních vazeb a dobrovolné účasti v sexuálních aktivitách nahrazovat partnerské a rodinné vztahy, které v instituci postrádají. Emocionální motivy převládají ve věznicích pro ženy. Lesbickým vztahům v českém vězeňství se věnuje Kateřina Nedbálková ve své knize *Spoutaná rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. [2006] Naopak v mužských věznicích, jakožto typicky maskulinním prostředí, se veškerá emocionalita snižuje na minimum. Z této příčiny se formy sexu založené na emocích u odsouzených mužů objevují méně, přesto bychom je neměli opomíjet. [Lochmannová 2020] Dle Antonína Olejníčka se citových vztahů účastní často submisivní, prvotrestaní, nezkušení muži, kteří hledají kromě náhradního sexu silnější sociální citové pouto a místo ve vězeňské komunitě. Zapojení do sexuálních aktivit může ve vězení sloužit jednotlivcům i k

zvládání napětí a redukci stresu z uvěznění. U depresivních jedinců mohou vztahy pozitivně působit na jejich psychiku. [Olejníček 1996]⁸

Sex je taktéž neodmyslitelně spojen s vězeňskou ekonomikou. Sexuální služby zde mohou být využívány ke splácení dluhů, nebo jako prostituční služby, které jsou nabízené formou výměnného obchodu k získání požadovaného zboží, jako jsou cigarety, káva, drogy a další. [Sheldon 2019; Lochmannová 2020]. K tomuto obchodu dochází poměrně často, jelikož zde není dostatek způsobů, jak přístup k cenným a žádaným položkám získat v případě, že jedinec nedisponuje majetkem. [Smith 2006] Prostituce je v mužských věznicích obvykle provozována feminními, transvestitními muži [Nedbálková 2006], nebo jedinci, kteří mají mezi vězni nižší postavení [Lochmannová 2020]. Někteří vězni se však k prostituci neuchylují dobrovolně. Mohou k ní být nuceni věznem, který nad nimi má určitou moc. [Šmausová 2011] Sex si kupují spíše odsouzení, kteří se vyskytují ve vězeňské hierarchii výše. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016]

Jedinec taktéž může výměnou za sexuální služby získat ochranu od jiného vězně. Ochranné párování opět funguje na základě rozdělení aktivních a pasivních rolí. Zaznamenal ho již Sykes, který ho popisuje jako vztah mezi mladým chlapcem a starším macho mužem. [Sykes 1958] Muži v pasivních rolích jsou v těchto případech označováni jako „prison wife“⁹. [Trammell 2011] Ochranné párování je určitý druh obchodu, při kterém strach z násilí nutí některé jedince provádět sexuální akty pro získání osobní ochrany. Rebecca Trammell s odkazem na Donaldsona definuje ochranné párování jako formu znásilnění, ve kterém silnější starší muž („daddy“ či „old man“) může využít strachu mladého nováčka a za sexuální služby mu nabídnout ochranu před sexuálními útoky ze strany jiných vězňů, krádežemi a podobně. Muži, kteří této ochrany využívali, popsali, že s nimi bylo zacházeno jako se ženami. Byli nuceni dělat svým

⁸ Text od A. Olejníčka jsem získala od vedoucího mé bakalářské práce, Mgr. Lukáše Dirgy Ph.D., který jej získal od zástupců VS ČR. Bohužel se již nepodařilo dohledat kompletní a přesné bibliografické údaje k textu. V seznamu použité literatury tedy uvádím bibliografické údaje nekompletní, avšak v příloze práce přikládám naskenovaný text. [Příloha č. 1]

⁹ Použití genderovaného termínu „prison wife“ slouží k označení slabšího jedince v ochranném párování. Muži, kteří se neumí ochránit sami, jsou v mužských věznicích sociálně konstruováni jako ženy a zastávají v páru jejich roli. [Trammell 2011]

ochranitelům radost jak sexuálními, tak nesexuálními způsoby (úklid cel, starání se o věci, nošení jídla). Ostatní odsouzení považují ochranné párování jako chytrou, životaschopnou volbu pro slabší muže, kteří se o sebe neumí postarat sami. Nevnímají to jako formu znásilnění, ale přirovnávají tyto vztahy k manželství. Dle nich ze vztahu mají prospěch oba muži, kdy jeden získá ochranu, druhý sex a péči. Díky tomu, že je v ochranném partnerství vždy pouze jeden muž označen za ženu, nebývá spojováno s homosexuálními vztahy. [Trammell 2011] Přesto se ale po určité době a překročení věkové hranice feminního muže vztah rozpouští z obavy, že by již dvojice za pravé homosexuály začala být považována. „Old man“ poté může svého bývalého partnera povzbuzovat, aby zaujal macho roli a vstoupil do ochranného vztahu s jiným mladším a slabším mužem. [Nedbálková 2003]

1.3.2 Vynucená účast v sexuálních aktivitách

Násilí, které slouží jako prostředek k ustanovení řádu mezi odsouzenými, je běžnou a neodmyslitelnou součástí mužského vězeňského života. K tomu se pojí i napadení sexuální, které se ale vyskytuje v menší míře. Větší pravděpodobnost sexuálních útoků je ve věznicích s vysokým a středním zabezpečením. Ve věznicích s nízkou úrovní zabezpečení se sexuální útoky vyskytují vzácněji. [Zoukis Consulting Group 2020]

Někteří odsouzení se mohou stát cílem sexuálního napadení, zesměšňování a vykořisťování již ve chvíli, kdy vstoupí do vězeňského zařízení. [Nedbálková 2006] To je zapříčiněno určitými charakteristikami jedince. Nejčastěji jsou oběťmi mladí, slabí jedinci malého vzrůstu s „ženskými vlastnostmi“ (dlouhé vlasy, vysoký hlas, plachost atd.). Často mohou být terčem také praví gayové či noví a prvně odsouzení jedinci, kteří ještě nezískali spojence a nejsou plně obeznámeni s nepsaným kodexem vězeňských pravidel. Ti představují pro násilníky snadnou kořist. Velké ohrožení hrozí též jedincům, kteří jsou odsouzeni za sexuální trestný čin proti nezletilé osobě.¹⁰ Oproti tomu

¹⁰ Vězni, kteří jsou odsouzeni za trestný čin tohoto typu, mohou být označováni jako MON – Možný objekt násilí. Jsou příslušníky VS ČR zvýšeně kontrolováni a bývají ubytováni na speciálních odděleních pro MON, aby se předešlo násilí a šikaně ze strany ostatních vězňů. [Blatníková 2016]

charakteristika násilníků tak předvídatelná není. Mnohdy jsou to ale větší a fyzicky silnější jedinci, kteří jsou ve vězeňském prostředí asertivní a bývají členy gangů. [Mariner 2001]

I přes to, že je znásilnění ve vězení ze své podstaty homosexuální, jelikož zahrnuje dvě osoby stejného pohlaví, nejsou násilníci považováni za homosexuály, ale za heterosexuály. To je zapříčiněno tím, že oběť je vnímána jako náhrada za ženu a agresor je vždy osobou provádějící penetraci. Pokud je tedy z páru někdo za homosexuála považován, bývá to oběť. [Šmausová 2011]

Motivacemi pro sexuální násilí může být útočníkům uspokojení své sexuální potřeby. Znásilnění ale nemusí mít pouze sexuální význam. Nejčastěji se jedná o úroveň sociálních motivů, jež v sobě nesou demonstraci fyzické a symbolické síly. [Nugrahani et al. 2018; Dirga, Lochmannová, Juříček 2016] Fyzická síla ve smyslu vynuceného sexuálního styku má vliv na ustanovení hierarchie mezi vězni, symbolická síla se poté váže na ustanovení genderového řádu. [Lochmannová 2020] Při znásilnění agresor oběť dobývá a demaskulinizuje. [Šmausová 2011] Násilnou penetrací nezraňuje pouze tělo oběti. Sexuální napadení vyvolává v jedincovi pocit ztráty vlastní mužnosti a ponížení, což má destruktivní dopad na jeho psychické zdraví. [Šmausová 2011; O'Donnell 2004] Zároveň je se znásilněním oběti připsáno stigma homosexuála a status „ženy“, který je v maskulinním prostředí mužské věznice vnímán negativně. Díky tomuto stigmatu ztrácí svou dosavadní identitu a jeho postavení v hierarchii se propadá dolů. Stigmatizující aspekt homosexuality je do věznic zřejmě přinášén z homofobní společnosti, z níž odsouzení přicházejí. [Nedbálková 2006] Některé jedince může sexuální zneužívání dohnat až k sebevraždě. [Trammell 2011]

Jistý vliv na problematiku sexuálního násilí za mřížemi má také rasa a etnicita, a to především ve Spojených státech amerických. Dle literatury jsou častými pachateli lidé tmavé barvy pleti, kteří pocházejí ze spodní společenské vrstvy. Naopak oběťmi pro znásilnění jim jsou vězni s bílou barvou pleti, kteří se na svobodě pohybují ve střední sociální vrstvě. Tucker to objasňuje jako určitou kompenzaci za horší postavení afroamerických příslušníků na svobodě. [Tucker 1982] Znásilnění je v tomto případě

spíše zločin z nenávisti než čin k uspokojení sexuální potřeby. Znásilňování může plnit také funkci iniciačního rituálu k zasvěcení nováčků ve vězení. [Šmausová 2011]

Sociální motivace a obecně sexuální násilí dominuje v amerických mužských věznicích, kde sex primárně slouží jako nástroj moci, dominance a agrese, spíše než jako prostředek k uspokojení biologických potřeb. [Sheldon 2019; Šmausová 2011; Lochmannová 2020] Co se týče českých mužských věznic, odsouzení zde nevnímají jako hlavní motivaci k sexu demonstraci a projev moci. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016] Mocenský aspekt však ze sexuálních kontaktů ve vězení zcela vyloučit nelze, moc zde hraje roli, aniž by si to mnohdy odsouzení sami uvědomovali. [Šmausová 2011]

Přesnou četnost sexuálních napadení ve věznicích lze určit těžko. Hlavní příčinou je strach a neochota obětí znásilnění zneužití nahlásit zaměstnancům věznice. Je to právě již zmíněný vězeňský kód a neformální pravidla, která brání vězňům jakékoliv násilí hlásit. Oběti proto ve většině případů neohlásí zneužití ze strachu z odvety, která by mohla následovat v momentě, kdy by se mezi ostatními vězni zjistilo, že jedinec útok personálu věznice oznámil. Odsouzení, kteří jsou objekty útoků, jsou tedy nuceni se bránit nebo si najít jinou cestu ochrany. Díky tomu se o mnoha případech nikdo nedozví a zaznamenávání statistik na toto téma je velmi složité a zavádějící. [Stevens 2015; Power 1991; O'Donnell 2004; Trammell 2011]

Sexuální násilí je jedna z definujících charakteristik vězeňství ve Spojených státech amerických (dále jen USA). Přesto, že je jedním z nejméně hlášených zločinů, odhaduje se, že je každým rokem za mřížemi sexuálně zneužito až 200 000 lidí. [Just Detention International 2018] O'Donnell takto vysokou četnost ve svém textu vysvětluje obecně vyšším výskytem násilí v americké společnosti. Odpověď dle něj může také spočívat v nepříznivé historii rasových vztahů v USA, na jejímž základě lze početnou sexuální viktimizaci s rasovým podtextem ve věznicích chápat jako odplatu za utlačování afroamerických obyvatel. [O'Donnell 2004] V roce 2003 byl prezidentem Georgem W. Bushem podepsán zákon „Prison Rape Elimination Act“. Tím se stalo USA první zemí, která se oficiálně zavázala k eliminaci sexuálních útoků za mřížemi a která prosazuje politiku nulové tolerance vůči tomuto trestnému činu. Účelem tohoto zákona je zajistit analýzu výskytů znásilnění a společných charakteristik obětí a

pachatelů znásilnění ve věznicích a ostatních nápravních zařízení za každý kalendářní rok.¹¹ Dále je jeho úkolem šířit informace, vytvářet preventivní opatření, snižovat a trestat tento zločin. [National PREA Resources Center 2021] Problematice sexuálního zneužívání ve věznicích se také věnuje organizace Just Detention International, jejímž heslem je, že znásilnění není součástí trestu. Tato organizace byla založena v roce 1980 a je nejvýraznější organizací na světě, která se věnuje výhradně snaze sexuální zneužívání za mřížemi ukončit. Jednou z jejích hlavních priorit je zajistit, aby se obětem znásilnění dostalo pomoci a podpory, kterou potřebují. [Just Detention International 2021a]

V českých mužských věznicích se znásilnění v porovnání s věznicemi v USA vyskytuje poměrně vzácně. Naopak zde dominuje spíše dobrovolná účast v sexuálních aktivitách, a to především sex za úplatu. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016] Četnost případů znásilnění je v našich věznicích tedy relativně nízká, avšak historicky násilný sex převládal, a to do roku 1989. Proměnu situace mohla způsobit celospolečenská změna po pádu komunismu, která se dotkla také vězeňství. [Lochmanová 2020] Došlo k hromadnému rozvolnění společnosti a oslabení tabuizovaných témat. Ve vězení se zvýšil počet těch, kteří byli ochotni sex dobrovolně nabízet a přebírat role žen. Nabídka a poptávka po sexuálních službách se dostala do rovnováhy, čímž došlo k oslabení důvodů pro využívání fyzického násilí za cílem získání sexu. [Dirga, Lochmannová, Juříček 2016; Lochmannová 2020]

V České republice se evidencí statistik a vyhodnocováním trestné činnosti vězňených osob po dobu výkonu trestu zabývají pověřené orgány VS ČR, a to od 1. ledna 2012.¹² Dále se ve spolupráci s Generální inspekcí bezpečnostních sborů podílí na vyšetřování a odhalování trestných činností zaměstnanců VS ČR. Avšak samostatná specializovaná statistika zaměřující se na trestné činy se sexuálním kontextem se nevede. Nejčastěji se však taková trestná činnost prověřuje dle ustanovení § 185 o znásilnění a § 186 o sexuálním nátlaku trestního zákoníku: *„Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu sebeukájení, k*

¹¹ Tyto analýzy jsou organizovány statistickým úřadem Bureau of Justice Statistics. [BJS 2021]

¹² Dle zákona č. 341/2011 Sb. o Generální inspekcí bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů.

obnažování nebo jinému srovnatelnému chování, nebo kdo k takovému chování přiměje jiného zneužívaje jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo zákazem činnosti. Stejně bude potrestán pachatel, který přiměje jiného k pohlavnímu styku, k pohlavnímu sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování zneužívaje jeho závislosti nebo postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu.“¹³. Statistické údaje, které mi byly poskytnuty VS ČR na základě mnou podané žádosti¹⁴, sdělují, že: „V době od 1. ledna 2012 do 30. června 2020 zahájil policejní orgán úkony trestního řízení proti vězněné osobě podle ustanovení § 185 trestního zákoníku (znásilnění) v celku 69 případech a v 8 případech zahájil úkony trestního řízení proti vězněné osobě pro jednání podle ustanovení § 186 trestního zákoníku (sexuální nátlak)“. Na závěr VS ČR ve svém sdělení doplňuje, že trestná činnost se sexuálním podtextem ve vězeňském prostředí nepatří k nikterak běžným protiprávním jednáním. Mezi nejčastěji zaznamenávané a prošetřované trestné činy patří maření úředního rozhodnutí či nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami.

O některých případech znásilnění vězně vězněm je veřejnost informována prostřednictvím českých médií. To může být také zapříčiněno ojedinělostí zveřejněných případů, což ve čtenářích může vzbuzovat jistou pozornost. Například v červnu 2020 se na stránkách zpravodajství idnes.cz objevil článek o případu, kdy odsouzený týdný znásilňoval a týral svého spoluvězně ve věznici Valdice. [Hejtmánek 2020] Server Lidovky.cz v prosinci 2016 vydal článek pod titulem „Unikátní statistiky znásilnění za mřížemi: 4 roky, na 40 nahlášených případech“, ve kterém na základě informací získaných od VS ČR označuje za nejhůře vycházející rok 2014 a to s 16 zaznamenanými případy znásilnění mezi vězni. [Kabátová 2016]

¹³ Dle zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník.

¹⁴ Na základě zákona č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím jsem písemně požádala VS ČR o informace a statistické údaje týkající se sexuálního násilí za mřížemi. Ty mi byly poskytnuty dne 25. listopadu 2020.

1.4 Sexuální vztahy ve vězení mezi odsouzeným a zaměstnancem

Typickým znakem totální instituce je jasná diferenciacie dvou skupin aktérů, kteří spolu participují na jejím chodu a životě v ní. Ve vězeňském prostředí se jedná o vězně a zaměstnance, mezi nimiž je velká sociální distance, nerovné postavení a přístup k moci. [Dirga, Hasmanová Marhánková 2014] Jak jsem již uvedla, tyto dvě skupiny k sobě zaujímají jistý stereotypní a negativní postoj. Zaměstnanci věznice se díky svému postavení cítí nadřazení vůči vězňům, kteří jsou pro ně primitivními porušovateli zákona. Naopak vězni zaměstnance považují za panovačné a jistým způsobem se mohou snažit vzpírat nařízením od zaměstnanců, či se snažit zpochybňovat nastavená pravidla instituce. Veškerý personál věznice je povinen dodržovat stanovený řád a pravidla instituce a balancovat na hranici, kdy dopřejí odsouzeným humánní standardy zacházení, ale současně dokážou zajistit, aby chovanci poslouchali jejich příkazy, byli poslušní a považovali je za autoritu. Jejich úkolem je tedy chovat se humánně, ale zároveň udržovat své pocity a emoce pod kontrolou a odolávat snahám vězňů s nimi manipulovat. [Goffman 1968]

I přesto, že personál od vězňů udržuje jistou distanci, může se mezi některými jedinci začít projevovat citová náklonost, která přeroste až v intimní poměr. To může být zapříčiněno tím, že personál musí vězně neustále kontrolovat a jedinci z těchto dvou skupin spolu přichází do neustálého kontaktu. [Goffman 1968] K sexuálním aktivitám tedy nedochází pouze mezi odsouzenými. I přes formální zákaz navazování sexuálních vztahů mezi pracovníky a vězni, se tyto vztahy objevují. [Stevens 2015] Zapojení do sexuálních aktivit zde může být jak dobrovolné, tak vynucené. Jsou tedy případy, kdy se odsouzení do sexuálních aktivit se zaměstnanci zapojují z vlastní vůle, nicméně se vyskytují i znásilnění vězně zaměstnancem. To mohou zaměstnanci využívat jako jistou formu trestu či k upevnění svého hierarchicky nadřazeného postavení nad vězněm. O těchto případech je jistá informovanost převážně v USA. Kupříkladu již zmíněná organizace Just Detention International na svých webových stránkách čtenářům přináší výpovědi mužů a žen, kteří si tímto sexuálním zneužíváním v době výkonu svého trestu prošli. [Just Detention International 2021b] Nicméně jak v případě dobrovolného, tak vynuceného sexu s vězněm ztrácí zaměstnanec svou profesionalitu a ohrožuje svou

pozici v instituci. Největší pravděpodobnost zapojení se do sexuálních aktivit vzniká v případě, kdy zaměstnanec pracuje s odsouzenými opačného pohlaví. Primárně vznikají sexuální kontakty mezi mužským zaměstnancem a vězeňkyní. To však nemusí být pravidlem. Mohou se objevovat i vztahy mezi ženskou pracovnící a mužským vězněm či mezi pracovníkem a vězněm stejného pohlaví. [Worley et. al. 2003] Odborníky je na tyto vztahy pohlíženo velmi negativně. Dle nich sex vězňů se zaměstnanci narušuje bezpečnost a chod věznic. [Smith 2006] Aby se těmto případům a jejich následným problémům zabránilo, přijalo 42 států v USA zákon kriminalizující sexuální vztahy zaměstnanců s vězni. [Worley et. al. 2003]

Dle odborné literatury můžeme rozlišovat několik typů vězňů, jež se zapojují do nevhodných vztahů se zaměstnanci. U každého typu se projevuje rozdílné chování a motivace.

Prvním typem jsou „heart-breakers“, kteří navazují vztah se zaměstnancem za účelem dlouhodobého romantického vztahu na základě silného emocionálního pouta. Ty jim mohou sloužit i k překonání deprivace z nedostatku heterosexuálních vztahů. Romantické poměry respondenti nejčastěji navazovali se zaměstnanci na pozici dozorce, jelikož se s nimi dostávají nejvíce do kontaktu. Vztahy na emocionální bázi bývají často před ostatními utajovány. Někteří respondenti dokonce ve studii uvedli, že jsou s bývalými pracovníky věznice v manželském svazku. [Worley et. al. 2003] Dalšími jsou „exploiters“. Ti navazují nevhodné vztahy se zaměstnanci za účelem ekonomického profitu. Pomocí lichotek a flirtování si získávají náklonnost zaměstnance, se kterým poté manipulují tak, aby jim dodával zboží, které potřebují nebo následně prodávají ostatním vězňům. Ačkoliv jsou tyto jedinci motivováni převážně ekonomickým profitem, zapojují se do sexuálních aktivit se zaměstnancem i pro uspokojení svých biologických potřeb. [Worley et. al. 2003] Posledním typem jsou zde „hell-raisers“. Jejich cílem je způsobit potíže zaměstnancům a vytvořit ve vězeňském systému „peklo“. Pokouší se dostávat personál do situací, které by ohrozily jejich práci i bezpečnost instituce. [Worley et. al. 2003]

Tato typologie vězňů ukazuje, že i vězni se stávají iniciátory vztahů a prostřednictvím manipulace se zaměstnancem mohou získat kontrolu nad svou situací v instituci, či zmírnit svou bolest z uvěznění.

Sexuální kontakty mezi personálem věznice a odsouzenými jsou v rámci sociálních studií poměrně neprobádané téma, kterému není věnována přílišná pozornost, a to jak v zahraničí, tak v České republice. Celkově jsou pro společnost poměry mezi zaměstnanci věznic a odsouzenými jisté tabu, ke kterému není příliš informací. Bývá utajováno i samotnými aktéry, kterých se vztah týká. Některé případy však byly medializovány. Například v roce 2018 ve vazební věznici v Hradci Králové otěhotněla vězenkyně. Ta následně obvinila své dozorce ze znásilnění. Na základě vyšetřování bylo zjištěno, že žádný z dozorců trestný čin znásilnění nespáchal a šlo o křivé obvinění. [Kubištová 2019]

2 METODOLOGIE

V pozadí vězeňského výzkumu stojí obtížná cesta za poznáním, na které sociálního vědce čeká několik překážek a problémů. Jisté komplikace jsou zapříčiněny přísnými pravidly a omezeními totální instituce. [Dirga 2013] Svůj výzkum jsem se rozhodla realizovat formou kvalitativního přístupu založeného na polostrukturovaných rozhovorech. Inspirací mi byla odborná literatura týkající se metodologie výzkumů ve vězeňském prostředí. [Dirga 2013; Dirga 2016; Nedbálková 2006]

Kvalitativní metody jsou ve vězeňských výzkumech využívány již po dlouhou dobu a představují „*velice pružný a flexibilní přístup ke studiu sociální reality, který poskytuje výzkumníkům a výzkumnicím systém praktických doporučení, jak se vypořádávat s překážkami na cestě za poznáním, jak reagovat na nečekané obtíže a jak se dostat postupnými kroky k velmi detailní znalosti studovaného jevu, kterou lze díky kvalitativním metodám propojit se širšími strukturami*“. [Dirga 2016: 4] Kvalitativní přístup mi tedy umožnil získat detailnější informace od respondentů a pohlédnout na zkoumaný jev optikou aktérů z vězeňského světa. [Dirga 2013]

Hlavním důvodem pro využití kvalitativního přístupu byla intimnost mnou zkoumaného tématu, s níž se pojí obtížnější dostupnost k datům a nedostatek relevantních statistických dat, jež by byly potřebné k realizaci kvantitativního výzkumu. Žádné statistické údaje se zaměřením na sexuální kontakty v českých věznicích nejsou volně dostupné, a to ani na webových stránkách GŘ VS ČR, kde jsou zveřejňované statistické ročenky a hlášení. Jelikož jsem ale s nějakými statistickými daty pracovat chtěla, pokusila jsem se obrátit na samotnou VS ČR, zda nějakými nedisponuje. Na základě zákona č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím jsem VS ČR zaslala písemnou žádost o poskytnutí statistik týkajících se sexuálního zneužívání (ať již bylo kvalifikováno jako některý z trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti či méně závažné jednání nemající znaky trestného činu, pakliže bylo evidováno), a to v časovém období od roku 2010 do roku 2020. Má žádost byla VS ČR přijata 6. listopadu 2020 a dne 25. listopadu 2020 mi byly zprostředkovány požadované

informace.¹⁵ Avšak bylo mi sděleno, že šetření trestných činností vězňených osob z let 2010 a 2011 bylo v kompetenci Policie České republiky a VS ČR tedy statistikou trestné činnosti vězňených osob z těchto let nedisponuje. Z tohoto důvodu mi byly poskytnuty statistické údaje pouze za období od začátku roku 2012 do 30. června 2020.

Jak jsem zmínila v úvodu práce, teoretickou část věnuji pouze mužským věznicím. Přiznávám a jsem si plně vědoma, že to představuje částečné omezení mého výzkumu, které však budu při interpretaci dat reflektovat. Svá vlastní data jsem sbírala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Jako první skupinu respondentů jsem si zvolila zaměstnance v mužských věznicích, jelikož v rámci svého zaměstnání přicházejí každodenně do kontaktu s vězňenými osobami, čímž mají největší šanci být svědky jejich intimního života. Doufala jsem tedy, že od nich získám mnoho potřebných informací a zjistím, jakým způsobem na sex za mřížemi nahlíží. Druhou skupinu respondentů tvoří muži, kteří si prošli trestem odnětí svobody a vězení již opustili. Věznice představuje velmi nepřístupný terén. Získat povolení ke vstupu do jejího vnitřního prostředí a realizovat zde výzkum je velmi obtížné. [Dirga 2013] V době sběru dat byl také kvůli pandemii viru COVID-19 zcela odepřen přístup do věznic všem civilním osobám, a to i návštěvám vězňených osob. Z tohoto důvodu jsem musela zvolit alternativu právě ve formě rozhovorů s bývalými odsouzenými. Byla jsem si totiž vědoma, že nebude v mých možnostech získat do vězení přístup a provést tak rozhovor s muži, kteří momentálně výkonem trestu prochází. Uvědomuji si, že to má na povahu mých dat jistý vliv, a ve své interpretaci s tím dle toho budu pracovat.

Důležitým krokem pro empirickou část mé práce bylo kontaktování vhodných respondentů, kteří by byli ochotni se mnou rozhovor uskutečnit a poskytnout mi tak potřebné informace. S realizací rozhovorů s obtížně dostupnými respondenty, kterými zaměstnanci věznic a bývalí odsouzení bezesporu jsou, se pojí několik problémů. První obtíží je již samotné získání kontaktů na vhodné osoby. [Dirga 2013] Abych kontaktů sehnala co nejvíce, pokusila jsem se využít více možných cest.

¹⁵ Z důvodu anonymity neuvádím v práci číslo jednací, pod kterým byla má žádost VS ČR zaevidována. Na žádost je však možné daný dokument předložit.

Doporučení na první respondenty z řad zaměstnanců jsem dostala od svých známých. Další kontakty se mi poté podařilo získat pomocí metody sněhové koule. Tzv. snowball sampling „*umožňuje nabalovat kontakty na potencionální respondenty od jedinců, kteří se již výzkumu účastní*“. [Dirga 2013: 27] Dalším problémem, který dokáže výzkum narušit, je strach zaměstnanců z úniku informací týkajících se chodu věznice a informací, které by mohly poškodit je samotné či bezpečnost a jméno vězeňského zařízení. [Dirga 2013] Již při prvním kontaktování jsem však respondenty ujistila, že veškerá získaná data budou anonymní a informace budou využity pouze pro účel mé práce.

Za cílem získání kontaktů na bývalé vězně jsem oslovila tři neziskové organizace pomáhající lidem jak během trestu odnětí svobody, tak po propuštění. Obrátila jsem se na ně s prosbou, zda by mi mohli zprostředkovat kontakt na klienty, kteří by byli ochotni v mém výzkumu participovat. Dvě z nich mě rovnou kvůli tématu mé práce s omluvou odmítly. Se třetí organizací se mi podařilo vyjednat, že se mi pokusí kontakty na dobrovolníky opatřit. Následně však byla komunikace z jejich strany ukončena. Doporučení na muže, kteří prošli výkonem trestu, jsem se tedy pokusila získat pomocí dotazování ve svém okolí a na sociálních sítích. Tato cesta se nakonec ukázala jako úspěšná, avšak ne všichni jedinci byli po kontaktování a představení mého zkoumaného tématu ochotni rozhovor poskytnout. I přes zaručení, že bude udržena naprostá anonymita a ujišťování, že žádné otázky nebudou mířeny přímo na respondentovu osobu, mě někteří odmítli z důvodu intimnosti tématu, o němž nechtěli hovořit. Celkem jsem za účelem rozhovoru oslovila 8 mužů, kteří mají zkušenost s trestem odnětí svobody, z nichž mi 5 jedinců s omluvou rozhovor neposkytlo.

Dohromady se mi podařilo zrealizovat 7 rozhovorů. Jsem si vědoma, že k lepším a reprezentativnějším výsledkům by bylo vhodné uskutečnit rozhovorů více. Avšak s ohledem na složitost realizace výzkumu ve vězeňském prostředí a aktuální omezení způsobené pandemickou situací, se mi nepodařilo více potencionálních respondentů ochotných spolupráce sehnat. Můj výzkumný vzorek zahrnoval čtyři zaměstnance mužské věznice (tři dozorce a jednu vychovatelku) a tři bývalé vězně. Vychovatelka a

jeden z dozorců pracují ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení.¹⁶ Další dozorce pracuje ve věznici se zvýšenou ostrahou. Poslední z dotazovaných dozorců pracoval ve věznici s ostrahou, a to v letech 1975 až 1996.

Při domlouvání schůzky jsem se vždy snažila vyjít vstříc potřebám samotného respondenta. Jakou formou bude rozhovor probíhat, jsem nechávala vždy na něm/ní. Možnosti osobního setkávání byly z důvodu vládních opatření omezené. Většinou jsme se tedy sešli u respondenta či u mě doma, avšak s některými rozhovor proběhl online formou skrze aplikaci Skype, jelikož byli tito jedinci z jiných měst. Volba online rozhovoru nám tak přišla jako nejvhodnější možnost. K rozhovorům jsem využívala tzv. topic guide, tedy předem připravený okruh témat a otázek.¹⁷ Ten jsem vytvořila na základě analýzy odborných dokumentů. Při rozhovoru jsem nejdříve otevřela určité téma a čekala, zda se respondent o tématu rozmluví sám. V případě, že se tak nestalo, položila jsem jedincovi konkrétnější otázku, čímž se podařilo konverzaci na dané téma rozběhnout. Rozhovor jsem se snažila vést nenuceně. V případě, že dotazovaný o některém tématu hovořit nechtěl, k odpovědi jsem ho netlačila a přešli jsme dále. Každé setkání trvalo přibližně hodinu a celý rozhovor byl vždy na základě respondentova souhlasu zaznamenáván na diktafon v mobilním telefonu. Nahrané rozhovory jsem si následně přepsala do Wordu, ze kterého jsem je poté analyzovala. Z dat jsem se snažila získat tematicky blízké výpovědi od bývalých odsouzených a zaměstnanců mužských věznic. Poté jsem výroky porovnávala a hledala, kde se shodují a kde naopak liší.

¹⁶ Od října roku 2017 jsou v České republice věznice děleny na dva typy: s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. [Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník] Dle § 12a zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů jsou věznice s ostrahou dále diferencovány na oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení.

¹⁷ Pro ukázkou příkládám topic guide jako přílohu práce. [Příloha č.2]

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Tato část je rozdělena na dvě podkapitoly. V první reflektuji významy a fungování sexuálních vztahů (dobrovolných i vynucených) mezi odsouzenými v mužských věznicích z perspektivy mnou dotazovaných osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a zaměstnanců. Ve druhé kapitole na základě těchto pohledů popisují sexuální kontakty mezi vězni a zaměstnanci, a to nejen z řad pracovníků věznice¹⁸, ale také občanskými zaměstnanci, kteří pracují ve vnějších pracovištích spolu s vězni.

3.1 Sexuální vztahy mezi odsouzenými

Na základě analýzy odborných textů můžeme usoudit, že výskyt sexuálních vztahů ve vězeňském prostředí není nikterak ojedinělý. Jak jsem již uvedla výše, sexuální interakce mezi odsouzenými se odehrávají mezi osobami stejného pohlaví. Dle výpovědí respondentů z řad bývalých odsouzených i zaměstnanců se vězni zapojující do těchto aktivit rozdělují na pravé homosexuály, kteří již na svobodě navazovali vztahy výhradně s muži a svou orientaci akceptují, a jedince, kteří se začali zapojovat do sexuálních činností s osobou stejného pohlaví až v době výkonu trestu. Někteří z dotazovaných tyto jedince označili za tzv. „vězeňské gaye“. Terminologií Kateřiny Nedbálkové bychom toto chování mohli označit za „nepravou“ homosexualitu, kterou považuje za reakci na nedostatek heterosexuálních kontaktů. [Nedbálková 2006]

Když jsem se respondentů dotazovala, co může jedince k takovému chování vést, považovali za hlavní motivaci těchto „vězeňských gayů“ potřebu uspokojit svou biologickou potřebu. Na základě výpovědí usuzuji, že v těchto případech je důležitým faktorem délka trestu, který si odsouzený odpykává.

¹⁸ Zaměstnance věznice můžeme dělit na „příslušníky“ a „civily“. Uniformovaní příslušníci mají pracovní poměr přímo vůči VS ČR. Jejich úkoly jsou spojené především s udržováním bezpečnosti a pořádku v prostorách věznice a střežením vězňených osob. Za „civily“ jsou označováni odborní zaměstnanci, kteří nejsou ve služebním poměru vůči VS ČR. Mezi tyto pracovníky řadíme např. vychovatele, speciální pedagogy, psychology, zdravotníky atd. [Dirga 2020]

„Spousta těch, kteří tohle dělají, tak venku mají prostě ženu i děti. Ale prostě, když je člověk zavřený 20 let a k ničemu se prostě nedostane, tak to už se na to ten chlap podívá jinak. Rychle to přehodnotí, si myslím. Já znám jednoho, ten měl venku normálně přítelkyni a normálně v base to dělal s chlapama, protože to bez sexu prostě nevydržel. Měl tu potřebu, chápeš.... No a právě nejvíc, který k tomu sklouzávají z té potřeby, tak jsou kluci, kteří jsou venku samá ženská, prostě ti největší děvkaři, protože ti mají tu potřebu a prostě musí.“ [Norbert¹⁹ - bývalý odsouzený]

V případě této situační homosexuality vězni obvykle vstupují do sexuálních aktivit s odsouzenými, *„kteří byli homosexuální už venku, kteří to prostě dělají na full time“* [Norbert]. Tito jedinci se vyznačují charakteristickými rysy mužské homosexuality, tedy jistou zženštilostí. Menšinově se zde objevují i muži, kteří se vizáží a projevem stylizují do ženského genderu. Nosí například dlouhé vlasy, dámské spodní prádlo a oblečení, líčí se a nechávají se ostatními oslovovat ženským jménem. V případě zapojování do sexuálních aktivit s těmito jedinci se heterosexuální vězni vyhnou označování za homosexuála. Tito muži pro ně totiž svým vystupováním a úpravou zevnějšku ztělesňují ženu. [srov. Šmausová 2011] Ostatními aktéry ve vězení, včetně zaměstnanců, jsou jako ženy jistým způsobem chápáni, je k nim tak přistupováno, dokonce není výjimkou, že o nich hovoří a oslovují je v ženském rodě.

„Ne, on to o sobě neřekne, že je homouš nebo tak. Prostě tam se to bere, že tamten je ženská. Jo, jak říkám, oni tak prostě vystupovali, třeba ta XX. Zaprvé si nechala říkat ženským jménem. Zadruhé prostě dodržovala takový ty ženský praktiky. Nosila tanga, a to jenom stačilo, když to jiný mukl²⁰ viděl. Tam se o ně týpci normálně kolikrát prali jako prostě, to bys nevěřila, co se tam dělo... Kolikrát jí ten její frajer, který jí třeba teď dával cigarety a s kterým spala, musel držet ručník, aby prostě ostatní nekoukali a takový hitovky.“ [František – bývalý odsouzený]

Z tvrzení respondentů se ukazuje, že k jedincům, kteří se do ženského genderu stylizují dobrovolně, není přistupováno nijak negativně. [srov. Nedbálková 2006] Jsou

¹⁹ Abych udržela anonymitu svých respondentů, jsou veškerá jména, která v práci uvádím, smyšlená a neodpovídají jejich skutečným jménům.

²⁰ Mukl je argotový výraz pro vězně. Je používán především samotnými odsouzenými a zaměstnanci věznic.

brání jako neškodní, nikomu nepřekáží a v případě, že někdo chce využívat jejich sexuálních služeb, které často zprostředkovávají, je to pouze na něm. Postoj k těmto lidem se však v čase proměňoval. To dosvědčuje výpověď bývalého dozorce Milana, který pracoval ve věznicí již za komunismu. „*No dřív jsme si je brali víc do huby, to víš. My sami jsme jim to dávali víc najevo, a i ty muklové jim to dávali celkem sežrat. Se jim říkalo třeba „ty buzerante, ty dostaneš“ a byli různý narážky. A potom, jak přišla ta demokracie, tak se na ně všichni vykašlali a nějak je víc brali. I v té společnosti to bylo takový, že se to víc povolovalo a mluvilo se o tom.*“

Počet „pravých homosexuálů“ ve vězení dle dotazovaných není příliš vysoký. Nemyslí si však, že by to bylo dáno z části tím, že se pokoušejí svoji orientaci tajit. Odkazují na současný stav, kdy je společnost méně homofobní a postoj k homosexualitě se s dobou zlepšuje, takže lidé s touto orientací mohou projít coming outem²¹ a nemusí svou identitu tajit. Respondenti tedy považují situaci za stejnou jako venku. Buďto svou orientaci daný jedinec skrývá a bylo tomu tak už před vstupem do vězení, nebo ji neskrývá vůbec. Není to ovlivňováno přímo prostředím samotné instituce. Avšak jisté skrývání se vyskytuje v případě mužů, kteří se do sexuálních aktivit s druhým mužem začali zapojovat až v průběhu svého trestu. To má určitou souvislost s nepsanou hierarchií mezi vězni.

„No, protože nemůžeš být král a zároveň otevřeně buzerant. To nejde, to se vzájemně vylučuje. Jako lidi to o tobě i můžou vědět, to jo, ale nesmíš připustit tu fázi, kdy ti řeknou do ksichtu „jsi buzerant“, protože tím pádem už nemáš žádnou autoritu... Celkově by se to dalo shrnout asi tak, že lidi, kteří jsou prostě otevřeně homosexuální, nejsou v té hierarchii nějak moc vysoko a nemají velkou moc.“ [Petr – bývalý odsouzený]

Zde je vhodné odkázat na článek Lukáše Dirgy, Aleny Lochmanové a Petra Juříčka [2015], zaměřující se na hierarchii mezi vězni v českých věznicích, ve kterém představují rozdělení odsouzených v hierarchii na základě tří pozic – král, šašek a konina. Právě král, kterého zmínilo v rozhovoru i několik mých respondentů, má mezi

²¹ Coming out označuje proces, kdy si člověk uvědomí a veřejně přizná svou odlišnou sexuální orientaci, takzvaně „vyjde s pravdou ven“. [Seidman 2002]

vězni nejvyšší postavení a určitou moc nad ostatními. Vyznačuje se silně maskulinními charakteristikami, které jsou ve vězení vyzdvihované, především poté fyzickou silou. Jak naznačuje výše uvedená citace, právě přiznané zapojování do sexuálních aktivit se stejným pohlavím by jeho obraz silného maskulinního muže mohlo narušit.

Naopak na dně hierarchie se vyskytují tzv. koniny. Vychovatelka Alice je v průběhu rozhovoru představila takto: „*Oni jsou takový jejich služebníci, kteří de facto dělají věci, který jako nechtějí dělat, ale musí. Dělají za ně takový ty ženský práce, chodí jim třeba pro jídlo, uklízí za ně, perou jim a tak. Občas jim třeba udělají i dobře. No a dělají to právě třeba ze strachu nebo za nějaký úplatky. Oni jsou to právě často lidi, kteří jsou nemajetný nebo kteří jsou měkčí, slabší. To ani nemusí být lidi, kteří by se nějak líčili nebo fakt tu ženu hráli. Ani bych neřekla, že musí být nějak homosexuálně založený... Samozřejmě někteří to dělají dobrovolně a pak jsou tu ti, kteří jsou k tomu nuceni.*“ [Alice]

Z výpovědí respondentů se ukazuje, že jsou zde buďto tací, již se do pozice koniny podrobit nechtějí a vykazují jakýsi odpor, nebo naopak ti, kteří se nátlaku dobrovolně podvolí a do koniny se situují. K tomu je může vést vidina určitých výhod. Díky posluhování silnějšímu a v hierarchii výše postavenému jedinci dokáží získat určitou ochranu nebo požadované zboží, ke kterému by za normálních okolností neměli přístup. Toho obvykle využívají právě slabí jedinci, kterým hrozí jisté nebezpečí ze strany spoluvězňů snažících se jejich slabosti využít, nebo nemajetní odsouzení, kteří mohou být závislí na nikotinu či silnějších drogách. Úloha koniny nespočívá pouze ve vykonávání prací, jež jsou na základě genderových stereotypů označovány jako ženské, ale čas od času také v poskytnutí sexuálního uspokojení svému „ochránci“.

U některých sexuálních vztahů mezi vězni lze s jistotou říci, že zde hraje roli také motivace emocionální. Každý z respondentů se alespoň jednou setkal s párem odsouzených, kteří spolu neprovozovali sex pouze pro uspokojení svých biologických potřeb, ale byla zde i přítomnost emocí - dalo by se říci lásky. Tyto páry se svou existencí nikterak netají a ostatní vědí, že muži tvoří dvojici a patří k sobě. Nemusí být zde pravidlem, že oba muži byli homosexuální orientace již před nástupem do vězení. Jsou zde i tací, již v době svého uvěznění změni svou sexuální orientaci. Dva z bývalých

odsouzených v průběhu rozhovoru dokonce vyprávěli historku, ve které byli svědkem případu, kdy odsouzený odmítl svou ženu s dětmi, aby mohl zůstat se svým partnerem i po propuštění. Norbert například líčil dopis, který jeho spoluvězeň zaslal manželce s oznámením o jeho změně orientace: „*Nazdar XX, nazdar děcka. Já jsem tu prostě zjistil, že jsem homo. Už mi nechod'te na návštěvy, nic mi neposílejte. Až mi pustí, tak se neukážu, protože jsem si tu prostě našel šamstra a jeho pouští o měsíc dýl než mě, tak já na něj počkám a budeme spolu žít.*“

Někteří respondenti zastávali názor, že případy, kdy jedinec změni svou orientaci, se vyskytují častěji u odsouzených s dlouhodobými tresty a na odděleních s přísnějšími stupni zabezpečení. Ovšem nikdo z mých dotazovaných si neodpykával svůj trest, ani nepracoval v zařízení s nízkým stupněm zabezpečení, tudíž se situací na těchto odděleních nemají osobní zkušenost. Překvapením pro mne byla především shoda respondentů v jejich přesvědčení, že muži, kteří se trvale přeorientují a neberou vztah s mužem pouze jako náhradu za vztah heterosexuální, měli předpoklady k homosexualitě již před vstupem do vězení. Podle nich nemůže člověk změnit svou orientaci jen díky tomu, že je ve výkonu trestu, a už vůbec ne na trvalo. Pravá orientace těchto jedinců se tak pouze projeví, jelikož už se nemusí obávat reakcí svého okolí. Jako důležité se tedy na základě výpovědí ukazuje propojení dvou faktorů. Prvním faktorem je délka trestu, kterou si vězeň odpykává ve společnosti tvořené převážně muži. Druhým poté dle dotazovaných určitá biologická predispozice jedince k sexuální náklonnosti ke stejnému pohlaví.

„Já si myslím, že jsou to lidi, co už třeba mají nějaké ty předpoklady k té homosexualitě jo, ale mají to třeba skryté. A myslím si, že až v té věznici se třeba stane, že ta orientace vyplave na povrch, ještě jak jsou několik let v kontaktu jenom s těma chlapama... Ale vyloženě, že by zarytý heterosexuální muž se stal takhle nějak bisexuálním, nebo dokonce homosexuálním, bych neřekla.“ [Alice]

Vztahy založené na emocích mohou mít na muže v páru pozitivní dopady po psychické stránce. [Olejníček 1996] Jedinec může v partnerovi najít potřebnou oporu, která mu pomáhá zvládat samotu, stres a pocity deprivace z uvěznění. Podle dozorce Roberta však mohou vztahy založené na emocích jistým způsobem narušovat chod a

bezpečnost věznice. Problémy nastávají například v případě, kdy se pár rozejde a jeden z odsouzených požaduje přesunutí na jinou celu či oddělení, nebo v momentě, kdy chce vězeňská služba z určitého důvodu přemístit jedince z páru do jiného vězeňského zařízení. Někteří se jako reakci na takovou situaci mohou pokusit fyzicky si ublížit ve snaze tomu zabránit.

„Ale jsou tam potom třeba takový ty věci, že spolu jsou a pak se prostě rozejdou z nějakého důvodu. Ten jeden se nechá přemístit na jiný oddělení, na jiný patro nebo třeba do jiný věznice. A ten druhý to nedá, tak se podrízne třeba. Prostě spáchá takovou demonstrativní sebevraždu... Jako děje se to jednou dvakrát do roka třeba.“ [Robert]

V teoretické části práce jsem již zmínila, že vězni si konstruují vlastní neoficiální trh s nepsanými pravidly založený na směně žádaných hodnotných statků a služeb, které jsou i sexuálního charakteru. [Lochmannová 2016] Z výpovědí respondentů se ukazuje, že jejich nabídka není v prostorech věznice nic vzácného a sex má zde silně ekonomický význam. *„Kriminál je jeden velký obchod, kde se kšeftuje se vším a zrovna sexem a podobnými službami se tam dá sehnat skoro všechno.“* [Petr] Právě ekonomická motivace tedy vede některé odsouzené k nabízení svého těla za účelem zisku, ať již v podobě potřebného zboží či ochrany. Ne vždy k tomu však dochází dobrovolně. Jsou i jedinci, již jsou k poskytování sexuálních služeb nuceni jiným odsouzeným. [srov. Šmausová 2011] Na základě výpovědí by se dalo říci, že je zde určitým faktorem strach. Někteří silnější vězni se mohou snažit využít fyzické či psychické slabosti, sexuální orientace a feminních charakteristik svého spoluvězně. Za pomoci jistého psychologického nátlaku, příslibení ochrany či podílu ze zisku se stane jedincovým „pasákem“, který jeho služby nabízí ostatním vězňům. O výskytu vynucené prostituce svědčí například tato výpověď:

„Já jsem měl zrovna narozeniny a ten můj kámoš, co jsme spolu boxovali, tak říká: „Hele mám pro tebe super dárek, to budeš čumět!“ A teď přišel takový namakaný týpek, který pásnul toho XXX, a to byl takový mlad'ounký klučik. Přišel s ním, kouknul na něj a říká: „Dělej, sedni si a řekni co umíš.“ ... Takže on ho prostě pásnul normálně. Prostě ho pásnul za karton Marlboro... No, a XXX z toho měl třeba pak dvě krabičky a kafe.“ [František]

Co se týče dobrovolného uchýlení se k prostituci, považovali respondenti za hlavní důvod nedostatek komodit nezbytných k uspokojení vlastních potřeb. Sexuální služby jsou tak často nabízeny slabými, nemajetnými vězni, kteří mohou být závislí na cigaretách či jiných drogách, pro jejichž získání jsou schopni udělat cokoliv.

„Tam někteří muklové ten sex vyloženě nabízej. Nebo ti ho třeba za krabičku vyhulí. To tam je dost běžný... Většinou je to třeba tak, že chlap, který má ve svalech 130 kg a potřebuje si štrejchnout, tak řekne takovému. (jedinci, kteří sexuální služby nabízí) Ale on mu třeba zas řekne: „Hele, když budu něco potřebovat, tak zase pomůžes ty mně, když mi bude chtít někdo zbit nebo takhle“. No anebo mu za to dá třeba ty cigára, drogy a tak. Záleží, co si řekne nebo co zrovna třeba potřebuje.“ [Norbert]

Ze sdělení, které jsem na základě žádosti obdržela od VS ČR vychází, že sexuální násilí není v českých věznicích nikterak běžné. Ve statistikách jsou však registrovány pouze případy, které byly nahlášeny a dále se prošetřovaly. Zaznamenávání těchto statistik je ovšem velmi složité, a to hlavně díky neochotě vězňů případy nahlašovat. Ani samotní zaměstnanci věznice nemusí mít plné podvědomí o všech násilných událostech, které se mezi vězni odehrávají. Zajímalo mne tedy, jestli se pohledy na problematiku sexuálního násilí budou mezi zaměstnanci a bývalými uvězněnými lišit a zda budou v rozporu s informacemi od VS ČR.

U všech respondentů se objevila jasná shodnost v názoru, že znásilnění a celkově násilí se sexuálním podtextem není v českých věznicích nijak časté. Z mých dat tedy vychází výsledek velmi podobný tomu, jenž představil Lukáš Dirga spolu s Alenou Lochmannovou a Petrem Juříčkem na 6. olomoucké sociologické podzimní konferenci v roce 2016. Tím je, že v českých mužských věznicích je mnohem čtenější výskyt dobrovolného uchýlení se k sexuálním aktivitám oproti tomu vynucenému. To dokládá například výpověď Františka.

„Jako je to tam. Znásilnění tam samozřejmě občas je. Dojde k tomu, ale není to pravidlo. Není to tam nějak častý. Pravidlo je spíš, že spolu jsou třeba jako pár nebo třeba, že za ty cigára si někoho domluví a tak. Ale stalo se i za mě, že tam jednoho znásilnili.“ [František]

Čas od času se však případ, kdy je nějaký odsouzený znásilněn vyskytne. K tomuto činu může dojít z několika důvodů. První souvisí s demonstrací moci. Několik respondentů uvedlo myšlenku, že si silnější jedinec prostřednictvím znásilnění dokazuje svou sílu a nadřazenost vůči jiným odsouzeným. [srov. Šmausová 2011; Dirga, Lochmannová, Juříček 2016] Aktem znásilnění dokáže pachatel u dalších odsouzených vyvolat strach z jeho osoby, což následně může vést k získání určitého respektu.

Znásilnění může ve vězení představovat také formu sankce, a to například za nesplacené dluhy. V případě, kdy jedinec nedodrží své slovo a nesplatí, co má, může dotyčný dlužníka za trest znásilnit. Tento fyzický trest přináší oběti jak fyzickou újmu a jistou potupu, tak ponaučení do budoucna. Zároveň to slouží jako varování pro ostatní vězně, kteří by se chtěli k půjčce postavit stejným způsobem.

„Může se to stát třeba, když někdo někomu dluží. Já znal takhle jednoho a ten přišel a všem napovídal, jak mu z venku pošlou balík, peníze a všechno. No a napůjčoval si u mukulů naprosto nesplacitelný dluhy. No a jemu nic nepřišlo, tak ostatním došlo, že je takhle smotal. Tak ho oprcali za to prostě.“ [Norbert]

Jako důležitý faktor se poté dle výpovědí dotazovaných jeví trestný čin, za který si vězeň odpykává svůj trest. Právě ten se může stát pro pachatele motivem. Nejčastěji jsou sexuálním napadením ohroženi vězni odsouzení za sexuální trestný čin vůči nezletilé osobě. [Mariner 2001] Populace vězňů k těmto jedincům chová jakýsi odpor a zlost. Jistá nenávisť k těmto lidem se projevila například ve sdělení bývalého odsouzeného Petra, který je označil za „zvířata“. V momentě, kdy se o někom rozkřikne, že spáchal trestný čin tohoto typu, představuje se ostatním odsouzeným znásilnění jako jeden z možných způsobů, jak dotyčnou osobu potrestat.

„No, když na to přijdou, tak ho budou znásilňovat, jak budou moct, protože prostě si to zaslouží. Prostě je to tam v tomhle takový „oko za oko“.“ [Josef]

V průběhu humanizace vězeňství se však tito jedinci a celkově potencionální oběti násilí²² začali od ostatních vězňů oddělovat. Jsou označováni zkratkou MON²³ - možný

²² Potencionálními oběťmi mohou být například fyzicky a psychicky slabí jedinci, homosexuálové a vězni odsouzení za trestné činy spáchané na dětech či ženách.

²³ Slangově se odsouzeným s označením MON říká například pampelišky, monky či mončičáci.

objekt napadení, jež jim zajišťuje jistou ochranu v podobě zvýšených kontrol a dohledu nad tím, zda jim někdo neublíží. Oddělování ohrožených odsouzených od ostatních je tedy jistou prevencí zajišťující snížení výskytu fyzického násilí včetně znásilňování. Toto opatření může být také součástí odpovědi na to, proč byla dříve četnost znásilnění v českých věznicích vyšší, než je aktuálně. Vězeňský systém za komunistického režimu osobám odsouzeným za trestné činy, jako je například znásilnění dítěte, ochranu jako dnes neposkytoval, ani je od ostatních neodděloval. Tito vězni tedy byli dostupnějším terčem ostatním vězňům pro vykonání jakési „zasloužené“ odplaty za jejich spáchaný trestný čin. O těchto případech vyprávěl bývalý dozorce Milan.

„Děly se tam třeba věci, že ti, co znásilňovali děti, prostě pedofilové. Tak ostatní se to o něm dozvěděli, že jo. No, tak ho třeba vzali, ohli ho o stůl, tam ho přivázali a stáli na něj frontu... Jako nebylo to až tak častý tyhle případy. Stávalo se to většinou jakmile tam přišel nějaký pedofil. Ten to měl spočítaný.“ [Milan]

Značná problematika se ukazuje v neochotě a strachu obětí či ostatních odsouzených napadení zaměstnancům nahlásit. [Stevens 2015; Trammell 2011] Dozorce Robert v rozhovoru použil výraz „muklovská čest“ a pronesl, že pro odsouzené představují dohlížitelé jakési nepřátele. Ve vězeňském kódu je tak zakázáno udávat jiné odsouzené, donášet na ně zaměstnancům věznice či si jim stěžovat. Díky těmto nepsaným zákonům se i v případě, že se děje něco proti pravidlům věznice nebo se dokonce někomu ublíží, bojí jak přihlížející, tak sama oběť čin ohlásit. Je zde strach z odplaty, jež by mohla nastat v momentě, kdy by se ostatní vězni zpětně dozvěděli, že jedinec dozorcům donášel. Jakýkoliv přestupek a násilí tedy vězni většinou oznamují zaměstnancům až v nejnaléhavějších případech, například tehdy, když oběť potřebuje odbornou zdravotní pomoc.

„Jo jasný, taky se to občas děje, ale oni se to většinou bojí nahlásit nebo někoho udat. Já to zažil jenom jedinkrát, kdy to u nás někdo řekl. Ale to bylo až po druhém znásilnění, kdy ho natrhl a musel do nemocnice.“ [Norbert]

Jistou roli zde sehrává i nedůvěra vězňů vůči zaměstnancům. Neochota případy násilí nahlašovat může být zapříčiněna také přesvědčením odsouzeného, že mu dotýčný pracovník nebude chtít pomoci, nebude mu věřit, a ještě zpětně ostatním sdělí, že udával

či si stěžoval. Tato nedůvěra vychází ze značné sociální distance, kterou mezi sebou zaměstnanci věznice a odsouzení mají. [Dirga, Hasmanová Marhánková 2014]

„No tak ono je to většinou tím, že oni se bojí, že někdo z těch bachařů²⁴ to ještě řekne zpátky těm muklům, kdo to nahlásil. Takže dostane világoš, ale to i od bachařů, protože oni chtějí mít klid a nechtějí furt něco řešit.“ [Norbert]

Shoda v pohledech zaměstnanců a bývalých odsouzených se projevila také v momentě, kdy jsme se v rozhovoru dostali na téma homofobie ve vězeňském prostředí. Dalo by se vyvodit, že situace mezi vězni je velmi podobná té ve společnosti. Jsou zde jedinci s homofobním postojem stejně tak jako ti, kteří sexuální orientaci nijak neřeší. Svou roli zde také může hrát čas strávený za mřížemi. Někteří dotazovaní uváděli myšlenku, že čím déle jsou jedinci uzavřeni ve vězeňském prostředí, tím více si na přítomnost homosexuality zvykají, jelikož se stává součástí každodenní reality, kterou v prostoru zažívají. Z výpovědi Norberta se poté ukazuje, že homofobně se mohou projevovat například muži, kteří se do homosexuálních aktivit začnou zapojovat až ve vězení, avšak nadále se snaží před ostatními udržet svou maskulinní pózu. To může mít určitou souvislost s nepsanou hierarchií mezi vězni, kterou jsem představovala výše.

„Hlavně zrovna takový ty týpci, co tam zteplají, tak když se jich zeptáš, tak dělají machry a jako že nic.... Já znal jednoho frajera, to byl hubou největší homofob, a přitom on byl právě jeden z těch, kteří tam lezli do té opuštěné haly a vychytil je tam bachař.“ [Norbert]

Již jsem uváděla, že vězení je velmi maskulinní prostor. Maskulinita však není vyžadována pouze samotnými vězni, ale také dozorcí, kteří často vyzdvihují a ztělesňují obraz pravého muže se všemi charakteristikami, které by dle nich měl mít. Za součást těchto charakteristik může být vnímána i zarytá heterosexuality, s čímž souvisí možný negativní pohled na homosexualitu. Respondenti připisovali silnější formu homofobie právě zaměstnancům věznice, a to především dozorcům. Záporný přístup se ukazuje již ve výrocích Petra, vyjadřujícího se k postoji, který dozorcí zaujímají vůči sexuálním aktivitám mezi vězni. *„No oni o tom ví, že se tam tohle všechno děje, ale většinou se jim*

²⁴ Slangový výraz užívaný pro vězeňského dozorce.

to hnusí a nechťejí s tím mít nic společného, tak to neřeší. “ Jak ve své knize *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů* uvádí Lukáš Dirga, mezi dozorci a odsouzenými je dána značná sociální distance. [2020] Na základě rozhovorů se poté zdá, že pokud vězeň ještě explicitně vykazuje znaky homosexuality či dozorci dokonce vědí, že se do sexuálních aktivit s jiným mužem zapojuje, distance vůči tomuto vězni se ještě více prohloubí. Také dle dozorce Josefa je homofobní přístup vlastní spíše jeho kolegům než odsouzeným mužům.

„Dokonce si myslím, že to jakoby víc řeší ty bachaři, než vězni. Ti bachaři jsou občas takový ty testosteronový chlapi a asi bych řekl, že jsou často i víc homofobní než ti odsouzení, kteří to myslím už tak moc neřeší, protože se s tím setkávají denně. Setkávají se s tím víc, než my o tom víme.“ [Josef]

3.2 Sexuální vztahy mezi zaměstnanci a odsouzenými

K sexuálním činnostem nedochází pouze mezi odsouzenými. Účastníci v těchto aktivitách mohou být také jedinci z řad zaměstnanců. Jak jsem již představovala, mezi vězni a pracovníky, především těmi uniformovanými, bývá značná sociální distance. Ta je však čas od času narušena právě intimním vztahem. Tomuto jevu není v odborné literatuře věnována přílišná pozornost. Zajímalo mne tedy, jakou zkušenost mají mnou dotázaní respondenti s touto problematikou a jejich pohled na možné motivace a důvody, proč k tomu dochází.

Z mnou získaných dat vychází, že k sexu mezi aktéry z těchto dvou nepropustných skupin dochází v českých mužských věznicích dobrovolně. Žádný z dotazovaných nebyl svědkem ani nezaslechl o případu znásilnění vězně někým z personálu či naopak. Převládá tedy dobrovolná účast. Všichni respondenti sdíleli názor, že nejčastěji k těmto vztahům dochází mezi ženskou zaměstnankyní a mužským vězněm. Většina dokonce o nějakém případě věděla. Jako vysvětlení uváděli myšlenku, že ženy se rychleji zamilují, ale také se nechají za pomoci lichotek snadněji zmanipulovat. Někteří vězni se tak mohou prostřednictvím flirtování a poklon pokusit získat zaměstnankyni na svou stranu,

aby ji následně mohli využívat, ať už k získávání požadovaných komodit, či k uspokojení své sexuální potřeby. [srov. Worley et. al. 2003]

„Ženy si myslím, že se zamilují víc než chlapi... Ta žena by si měla v té věznici dát pozor na tohle, protože to nemusí být vždycky upřímný, ty komplimenty a tak. Oni se jí můžou snažit prostě zmanipulovat, aby měli nějaký výhody. Chlapi vám prostě říkat komplimenty budou, to tak je. Ale některý ty ženský, myslím zaměstnankyně, si potom připustí některý vězně moc k tělu, nebo se zamilují a pak prostě může být problém.“
[Alice]

Nikdo z respondentů však nepochyboval o tom, že by se nevyskytovaly případy, kdy dojde k poměru mužského zaměstnance s odsouzenou ženou. Jeden z dozorců měl dokonce informace o případu, ve kterém došlo k intimnímu vztahu mezi osobami stejného pohlaví. Tyto případy se pravděpodobně vyskytují velmi vzácně.

Jak jsem uvedla výše v komentáři pod čarou, zaměstnance dělíme na tzv. uniformované a civilní. V případě mužských věznic dochází dle zkušeností a názorů respondentů k sexuálním aktivitám častěji s civilními zaměstnanci než s příslušníky. To může být zapříčiněno tím, že dohlážitelé jsou v mužských věznicích převážně tvořeni muži, zatímco ženy čím dál častěji zastávají pozice vychovatelek, pedagožek, psycholožek atd.

„Bachař poměr s odsouzeným jsem nezažil, ani vlastně jsem neslyšel, že by dozorkyně měla něco s odsouzeným. Ale to, že speciální pedagožka nebo vychovatelka, že si prostě dokonce pak spolu žili s tím odsouzeným, to jsem potom slyšel i viděl no.“
[Josef]

Dozorce Robert poté v rozhovoru poznamenal, že vysoké riziko vidí u zdravotnic, které jsou ve věznici zaměstnané. Vybraní odsouzení totiž chodí uklízet prostory ordinace po ordinačních hodinách, avšak mnohdy tam zaměstnankyně ještě jsou. To, že může mít vězeň intimní poměr se zdravotnicí, doložil bývalý odsouzený Petr, jenž o jednom případě věděl.

Vězně nemusí vést k milostným vztahům s pracovníky pouze vidina určitých výhod, které mohou jejich prostřednictvím získat. V předchozí uvedené výpovědi Josef

zmínil, že ví o zaměstnankyních, které vztah s odsouzeným i po jeho propuštění nadále udržovaly. O těchto případech věděli všichni respondenti z řad zaměstnanců. Ukazuje se tedy, že některé vztahy tohoto typu mohou být založeny na vzájemných sympatiích a opravdových hlubokých citech, které k sobě dvojice chová. [srov. Worley et. al. 2003]

Pokud není odsouzený uznán v průběhu výkonu trestu práce neschopným či zdravotně nezpůsobilým, má pracovní povinnost.²⁵ Vězeň může být také zaměstnán u jiného subjektu, než je VS ČR, avšak pouze s jeho souhlasem. Tyto pracoviště mohou být jak uvnitř věznice, tak mimo ni. [Vězeňská služba ČR 2021c] Nejvíce možností k navázání sexuálního kontaktu mají dle respondentů vězni právě s civilními zaměstnanci, s nimiž se v průběhu výkonu práce setkávají. Byli také názoru, že se to děje mnohem častěji než s pracovníky věznice a intimní vztahy zde nejsou nic neobvyklého. Vztahy zde vznikají jako v běžném společenském životě. Hlavním impulzem jsou sdílené sympatie, které se mohou mezi dvojicí vyvinout v průběhu jejich interakce.

„Jo, určitě se to stává... A jak? Věř nebo ne, ale je to úplně stejné jako venku. Muklové jsou taky jenom lidi. Je pravda, že venku je běžné se seznámit s někým v baru, kině ale i v práci. Stejně tak i tady spoustu odsouzených pracuje na vnějším pracovišti spolu s civilními zaměstnanci, a tedy i ženami. Pak ta chemie je naprosto stejná. Samozřejmě všichni vědí, že je to zakázané, ale kolikrát rodiče dětem říkají „vyndej to z té pusy, je to fuj“. Prostě všichni víme, že zakázané ovoce nejlíp chutná.“ [Petr]

²⁵ Dle § 28 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

ZÁVĚR

Penitenciární sociologie a zkoumání života za mřížemi se dostává čím dál více do zorného pole společenských vědních disciplín. Právě sexuální aktivity jsou bezesporu součástí vězeňského života, avšak jim není v českém vědeckém prostředí věnována velká pozornost. Oblast sexuality a genderu přitom hraje v tomto prostředí nemalou roli a může ovlivňovat bezpečí a chod instituce, nepsanou hierarchii mezi vězni, i vztahy jak mezi odsouzenými, tak mezi odsouzenými a zaměstnanci. Svou prací jsem chtěla přispět do probíhající odborné diskuse k předmětné problematice.

Na základě literatury, která se stala podkladem pro mou práci, sdělení, jež mi bylo poskytnuto od VS ČR a neposlední řadě výpovědí získaných od mužů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a zaměstnanců mužských věznic se ukazuje, že v českých věznicích pro muže spíše převládá dobrovolná účast v sexu oproti té vynucené. K dobrovolnému zapojení se do sexuálních aktivit s osobou stejného pohlaví vede odsouzené především motivace biologická, tedy potřeba uspokojit své sexuální potřeby, a motivace ekonomická. Ne všichni odsouzení mají přístup k pro ně požadovanému zboží či službám. Nabízení sexuálních služeb se tak především nemajetným vězňům může stát cestou, jak se k těmto komoditám dostat. Prostřednictvím prodávání svého těla dokáže však jedinec získat také jakousi ochranu. Tohoto výměnného obchodu zase využívají někteří fyzicky a psychicky slabí jedinci, kteří se tvrdému vězeňskému prostředí nedokáží plně přizpůsobit a hrozí jim ze strany ostatních spoluvězňů jisté nebezpečí.

Dostupná data ukazují, že znásilnění v českých mužských věznicích není nikterak běžné. Neznamená to však, že by tato problematika měla být přehlížena, a že se případy těchto činů mezi odsouzenými nevyskytují. Z výpovědí bylo zřejmé, že největší nebezpečí hrozí odsouzeným, kteří si odpykávají trest za spáchaní trestného sexuálního činu na mladistvém. Tito jedinci jsou však VS ČR více hlídáni. Humanizace vězeňství a zavedení jistých opatření se tak ukázalo jako důležitý faktor, jenž výskyt znásilnění v českých věznicích snížil. Ovšem ohroženým se může stát jakýkoliv odsouzený. Zaměstnanci věznice tak kolikrát nemají tušení, že určitý vězeň je obětí znásilňování a

díky nepsaným vězeňským pravidlům a strachu oběti čin ohlásit, se to většinou ani nikdo nedozví. Osobně však považuji za velký problém nedůvěru odsouzených vůči dozorcům, jež se ve výpovědích projevovala a která je další příčinou zamlčování těchto případů. Obětí znásilnění tak může být více, než data ukazují.

Co se týče sexuální orientace, na základě výpovědí respondentů by se mohlo zdát, že věznice představuje pro coming out bezpečnější prostředí než majoritní společnost. Záleží však, na jaké pozici se odsouzený vyskytuje v nepsané hierarchii. V případě, že je daný jedinec „králem“, či má ambice se jím stát, neměl by se k homosexuální orientaci nikterak hlásit. Mohlo by to totiž ohrozit jeho pozici a snížit u ostatních respekt, jenž k němu chovají. Pokud však jedinec vysoko v hierarchii umístěn není, nemělo by ho přiznání své orientace v případě subkultury vězňů nikterak ohrozit. Jinak je tomu však v případě pracovníků věznice. Respondenti přisuzovali silný homofobní postoj především uniformovaným zaměstnancům. Zdá se tedy, že hluboká sociální distance mezi příslušníky VS ČR a odsouzenými se ještě více prohlubuje v momentě, kdy daný vězeň otevřeně vykazuje znaky homosexuality či si ho zaměstnanci s homosexualitou spojují. Za zajímavé však považuji, že v případě, kdy se odsouzený prezentuje jako žena, vizuálně se tak stylizuje a nechá se tak oslovovat, není homofobie ze strany zaměstnanců tak silná. Ukazuje se tak, že k odsouzeným mužům, již se chovají homosexuálně přistupují dozorcí poměrně negativně, zatímco transgender jedinci nejsou negativně vnímáni jak samotnými spoluvězni, tak zaměstnanci.

Pokud přejdeme k sexuálním vztahům mezi odsouzenými a zaměstnanci. Dle informací, které jsem získala prostřednictvím rozhovorů se zdá, že nejčastěji odsouzení muži tyto vztahy navazují s civilními zaměstnanci ženského pohlaví. Jedním z důvodů, proč k těmto vztahům dochází jsou vzájemné sympatie a hluboké city, které si k sobě dvojice v průběhu interakce vytvoří. Odsouzení však nemusí navazovat intimní vztahy se zaměstnankyněmi jen z čistých úmyslů a zamilovanosti. Respondenti uváděli názor, že muži se pomocí vztahů a flirtování snaží získat zaměstnankyni na svou stranu a následně ji využívat k získávání určitých výhod. Tendenci vězňů manipulovat se zaměstnanci věznice zdůrazňuje Lukáš Dirga ve své knize *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. [2020] Z výpovědí se poté jeví určitá tendence vězňů

manipulovat spíše se ženskými zaměstnankyněmi, a to právě skrze intimní vztahy a sexuální aktivity.

Vzhledem k tomu, že oblast sexuality zaujímá ve vězeňském prostředí významnou roli, bylo by vhodné toto téma neopomínat, a i přes možné překážky související s jeho výzkumem by se mu v českém vědeckém prostředí měla věnovat větší pozornost. Věřím, že výzkum na sexualitu v mužských věznicích, který by byl podobně rozsáhlý tomu, jenž zrealizovala Kateřina Nedbálková v ženských věznicích, by přinesl velké množství nových zajímavých informací a umožnil by vědcům hlouběji nahlédnout a porozumět životu za mřížemi českých věznic.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ACKER, J. 1992. „Gendered Institutions. From Sex Roles to Gendered Institutions.“ *Contemporary Sociology*, 21 (5): 565-569.

BLATNÍKOVÁ, Š. 2016. *Nebezpečnost a násilí ve vězeňském prostředí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

BUREAU OF JUSTICE STATISTICS (BJS). 2021. *Prison Rape Elimination Act (Sexual Victimization in Correctional Facilities)*. [online] [cit. 30.01.2021] Dostupné z: <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=tp&tid=20>

ČESKÁ TELEVIZE. 2014. *Sex ve Vězení? Jen Někde a Jen Za Odměnu*. [online] ČT24 - Nejdůvěryhodnější Zpravodajský Web v ČR – Česká Televize [cit. 26.01.2021]. Dostupné z: ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1053199-sex-ve-vezeni-jen-nekde-a-jen-za-odmenu

DIRGA, L. 2013. „Trnitá cesta výzkumníka za poznáním: kvalitativní výzkum ve vězeňském prostředí.“ Pp. 23-30 in Pavlásek, M., Nosková, J. (eds.). *Etnologické studie 14: Když výzkum, tak kvalitativní – serpentínami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Etnologický ústav AV ČR.

DIRGA, L., HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. 2014. „Nejasné vztahy moci - vězení očima českých dozorců.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50(1): 83-106.

DIRGA, L., LOCHMANNOVÁ, A., JUŘÍČEK, P. 2015. „The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons.“ *Sociológia*, 47 (6): 559-578.

DIRGA, L., LOCHMANNOVÁ, A., JUŘÍČEK, P. 2016. „*Sexuální kontakty v českých mužských věznicích: násilí, nebo byznys?*“ Příspěvek přednesený na 6. olomoucké sociologické podzimní konferenci. Olomouc. 19.-21. 10. 2016

DIRGA, L. 2016. „Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu.“ *Česká kriminologie*, 2 (1): 1-12.

DIRGA, L. 2017. „Body as a Project: The Relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies.“ *Sociológia*, 49 (6): 636-656.

DIRGA, L. 2020. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

GOFFMAN, E. 1961. *Asylums*. New York: Doubleday.

HEJTMÁNEK, T. 2020. *Muž Týdny Znásilňoval Spoluvězně ve Valdicích, Dostal Dalšíh Devět Let*. [online] IDNES.cz [cit. 29.01.2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/znasilneni-spoluvezne-valdice-soud-roman-ziga.A200703_121500_hradec-zpravy_the

JONES, R. S., SCHMID, T. J. 2000. *Doing Time: Prison Experience and Identity Among First-Time Inmates*. Stamford: JAI Press.

JUST DETENTION INTERNATIONAL. 2018. *The Very Basic about Sexual Abuse in Detention*. Dostupné z: <https://justdetention.org/wp-content/uploads/2019/05/Fact-sheet-The-Very-Basics-about-Sexual-Abuse-in-Detention.pdf>

JUST DETENTION INTERNATIONAL. 2021a. *Who we are – Our mission*. [online] [cit. 29.01.2021] Dostupné z: <https://justdetention.org/who-we-are/our-mission/>

JUST DETENTION INTERNATIONAL. 2021b. *Survivor stories*. [online] [cit. 30.01.2021] Dostupné z: <https://justdetention.org/story/>

KABÁTOVÁ, Š. 2016. *Unikátní Statistiky Znásilnění Za Mřížemi: 4 Roky, Na 40 Nahlášených Případů*. [online] Lidovky.cz [cit. 29.01.2021]. Dostupné z: www.lidovky.cz/domov/ve-veznicich-bylo-kazdy-rok-nahlaseno-v-prumeru-10-znasilneni-mezi-vezni.A161208_161851_ln_domov_sk.

KUBIŠTOVÁ, D. 2018. *Otcem dítěte vězeňkyně Janákové není nikdo z dozorců, zjistila inspekce. Žena je dočasně propuštěna*. [online] iROZHLAS [31.01.2021] Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/petra-janakova-tehotna-vezenkyne-tehotenstvi-dite-dozorce_1909191040_dok

- LOCHMANNOVÁ, A. 2016. „Vězeňský trh – hybridní barter a komoditní peníze v prostředí českých věznic.“ *Acta FF ZČU*, 8 (1): 25-42.
- LOCHMANNOVÁ, A. 2020. *Tělo za katrem*. Praha: ACADEMIA.
- MARINER, J. 2001. *No escape: Male rape in U.S prisons*. New York: Human Rights Watch.
- NATIONAL PREA RESOURCE CENTER. 2021. *Prison Rape Elimination Act*. [online] National PREA Resource Center [cit. 29.01.2021]. Dostupné z: <https://www.prearesourcecenter.org/about/prison-rape-elimination-act>
- NEDBÁLKOVÁ, K. 2003. „Má vězení střední rod? Aneb maskulinita a feminita ve vězeňských subkulturách.“ *Sociologický časopis*, 39 (4): 469–486.
- NEDBÁLKOVÁ, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NUGRAHANI, E. R., KUSUMANINGSIH, A., KHOLIDA, N., KHOLIFAH, S., YUSUF, A. 2018. „Sexual Activity of Male and Female Prisoners in Prison and The Impact on Sexual Orientation.“ *Proceedings of the 9th International Nursing Conference*. Surabaya.
- O'DONNELL, I. 2004. „Prison Rape in Context.“ *The British Journal of Criminology*, 44 (2), 241–255.
- OLEJNÍČEK, A. 1996. *Sociálně psychologická hlediska výkonu vazby a trestu včetně urgentní interakce s obviněnými a odsouzenými*.
- POWER, K., MARKOVA, I., ROWLANDS, A. 1991. „Sexual behavior in Scottish prisons.“ *British Medical Journal* 303: 783-783.
- RADKOVÁ, L. 2012. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- SEIDMAN, S. 2002. *Beyond the closet*. New York: Routledge.
- SHELDON, D. 2019. *Sex offenders, sex and the sub rosa prison economy*. *Criminology & Criminal Justice*, 1-17.

- SMITH, B. V. 2006. „Analyzing Prison Sex: Reconciling Self Expression with Safety.“ *13 Human Rights Brief*, 13 (3): 17-22.
- STEVENS, A. 2015. *Sex in prison: experiences of former prisoners*. London: Howard League for Penal Reform, Commission on Sex in Prison.
- SYKES, G. M. 1958. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.
- ŠMAUSOVÁ, G. 2011. „Znásilnění muže mužem jako prostředek k ustavení řádu.“ Pp. 155-178 in Oates-Indruchová, L. (eds.). *Tvrdošijnost myšlenky: od feministické kriminologie k teorii genderu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- TRAMMELL, R. 2011. „Symbolic Violence and Prison Wives: Gender Roles and Protective Pairing in Men’s Prisons.“ *The Prison Journal*, 91 (3): 305–324.
- TUCKER, D. 1982 „A Punk’s Song: View from The Inside.“ Pp. 262-283 in Scacco A. M. (ed.). *Male Rape: A Casebook of Sexual Aggressions*. New York, NY: AMS Press.
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2021a. *Pravidla přijímání návštěv*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 09.01.2021]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/vykon-vezenstvi/pravidla-prijimani-navstev/>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2021b. *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 12.01.2021]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2021c. *Zaměstnávání vězňů*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 05.04.2021]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/zamestnavani-veznu/>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Sdělení ve věci žádosti o poskytnutí informace*. Generální ředitelství Praha. 25. listopadu 2020.
- WEST, C., ZIMMERMAN, D. H. 1987. „Doing Gender.“ *Gender and Society*, 1 (2): 125-151.

WORLEY, R., MARQUART, J. W., MULLINGS, J. L. 2003. „prison guard predators: an analysis of inmates who established inappropriate relationships with prison staff, 1995-1998.“ *Deviant behavior*, 24 (2): 175-194.

ZOUKIS, CH. 2016. “Violence And Sexual Assault In Prison.” *Prisoner Resource*, Zoukis Consulting Group [cit. 20.01.2021]. Dostupné z: www.prisonerresource.com/prison-life/special-tactics/violence-sexual-assault/.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

Zákon č. 341/2011 Sb., o Generální inspekci bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

RESUMÉ

Sexual relationships are one of many parts of prisoners' lives. Sex has a deeper social meaning in prison, it fulfills a number of functions and different motivations lead to it. Based on my qualitative research, in which I conducted interviews with prison staff and former prisoners, I tried to analyse these roles, meanings and motivations of sexual acts in Czech prisons. It turned out, that in male Czech prisons the voluntary participation prevails over the involuntary sexual participation. Prisoners are usually motivated by biological or economic reasons to engage in these activities. By offering sex, the poorer and weaker individuals can gain necessary goods and personal protection.

Rape is not very common in Czech prisons according to the data. However, some cases are not reported by victims and noone will ever know about their existence. The reason for that is the fear of revenge and the prisoners' distrust of staff. The humanisation of prisons contributed to the reduction in the number of rape cases in Czech prisons. Thanks to that, prisoners who would be in danger of being raped are more protected.

PŘÍLOHY

Příloha č.1 - text Antonína Olejníčka z roku 1996, *Sociálně psychologická hlediska výkonu vazby a trestu včetně urgentní interakce s obviněnými a odsouzenými.*

- 8 -

Ve věznicích a vazebních věznicích, kde jsou umístěni muži i ženy vznikají platonické vztahy, které jsou věz. řádem zakázané, ale chtě nechtě vznikají a ně- které působí u depresivních jedinců kladně na jejich psychiku. Jde o legální do- pisy i tzv. "motáky" posílané "koňováním". Urgentní terapeutický rozhovor vedený psychologem nebo sociálním pracovníkem či pedagogem se nevyhne jistým radám, které jsou z hlediska role na nás požadovány. Chtěl bych uvést několik rad na tomto úseku. Nejde prosím Vás jen o rady vedené směrem k vězňům, ale i přátelům, blíz- kým ap.. Něbot velká část moudrosti spočívá v tom, být moudrým včas.

1. Tím, že dotyčtého pozorně a vstřícně vyslechnete, mu zároveň pomáháte. Nemu- síte hned radit nebo zaujímat stanovisko. Na to je čas. Ne nadarmo se říká rčení: "Člověk má dvě uši a jenom jeden jazyk, aby více naslouchl než mluvil".
 2. V mnoha komplikovaných případech a situacích nelze dát za pravdu jen jednomu a kategoricky rozhodnout, že druhý se mylí. Stojí za to pokusit se na problém podívat se na věc i z druhé strany. Každý má svou pravdu.
 3. Tajemství spokojeného života spočívá v tom, nepovažovat každou epizodu za malér a naopak maléry chápat jako epizody". Nesporné je, že většina záleži- tostí není tak neřešitelná a nezvládnutelná, jak vypadají ve chvílích tenze, vzrušení. To co se dnes zdá málem jako tragické, nemusí za čas stát ani za mávnutí ruky.
 4. Řada lidí a zejména vězni chtějí ve stresu řešit věci ihned. Leckdy je dobré počkat, obrazně chvíli počítat. Jestliže není důvod čekat přehnaně dlouho, ale afekt je špatný, byt je okamžitý rádce.
 5. Dnešní problém či spor v sobě může obsahovat zárodek budoucího řešení. I ne- příjemné nebo dokonce tragické situace nejsou jednoznačně černé a mají v sobě i leacos pozitivního (zkušenost), jen je třeba to najít.
 6. Když má člověk bolest, má v té chvíli pocit, že nikdo jiný nemůže mít tak kruté trampoty, jako jsou mé. Je to omyl. Často pomůžeme, když poukážem na to, jak srovnatelně nesnáze vyřešili druzí lidé (méně uvádějte sebe). Dá se říci " mám zkušenost, prožil jsem něco podobného, později se vše vyřešilo". Pozor na monolog.
 7. Optimismus je polovina úspěchu. Úsměv, sebeironie, a umění najít komično pomáhají zvládnout situaci a nezhroutit se do deprese.
 8. Nerozhodujte za nikoho, méně slibujte. Odpovědnost za svůj život i problému musí nést primárně každý sám. Velmi opatrně s kategorickými soudy a radami i když podobné situace jste již řešili. " Rozveď se ! Dej výpověď! Napiště domů co si myslíte!"
 9. Zbavte ostychu před svěřováním se cizím lidem v institucích, když jsou kom- petenti. Získat větší sebedůvěru, všechno nemůžete vědět, nechte si poradit, ale sami se rozhodujte.
 10. Dělejte to co funguje a ne to co nefunguje- máte-li dobrou zkušenost je jí třeba využít. Je třeba někdy hledat jiný úspěšnější postup (netluču hřebík do panelu)
- Nebuď te sami, ozvětese, pokud budem vidět, poradíme .

Jedna z mnoha problematik VV a VT je problematika sexuálního chování ve vazeb- ní době a VTOS. Často slyšíme různá tvrzení, závěry, názory, je třeba postupovat zcela individuálně v rámci možností, dynamiky situace s chledem na vznikající precepcenc.

Možnost vytvořit si předpoklady pro heterosexuální styk je ve VTOS relativně potlačena. Homosexualita, homosexuální chování a automasturbace či manuální masturbace jsou nejčastější formy sexuální činnosti, které jsou ve VTOS a VV mužné. U některých mužů a žen vytváří v hrubších rysech homsx. pojetí se vztahem na sebe. Většina obviněných a odsouzených a to nejen homosexuálové, má nutkání k homsx. chování. Krom homosexuálů, může takové chování vytvářet u vězňů neurotizaci, extr. diskrepanci, sebepojetí a po delší době i jistou sex. dezintegraci, zejména u těch, kteří většinu akt. sex. života prožili ve věznicích. Většina vězňů rozděluje své partnery na heterosexuály, které dále dělí:

- a) automasturbanety a mutuální masturbanty s orálně genitálními praktikami viz. obr.č.
- b) muže s pasivními homosexuálními tendencemi - neodmítají styky, "dělají", že jim je to jedno;
- c) muže s pasivním homsx. chováním, tendencemi, které jsou charakteristické vy-nucováním aktivit, fyzickým nebo psychickým nátlakem, partner prožívá vztah velice negativně, výrazná je zde komponenta pokoření a ponížení.
- d) heterosexuální prostitutky, kteří se stýkají bez jakýchkoliv citových vazeb za úplatu, ochranu, peníze, ap.
- e) muže u nich se projevují aktivní homsx tendence s citovou vazbou a s důrazem na sociální roli ve skupině. Podobně je tomu i u heter. sex. žen.

Homosexuály dělí na:

- a) homsx. prostitutky, podobně jako u heterosex. prostitutek motivace stejná,
- b) homsx. se silnou citovou vazbou (femin. laděné) a to i tehdy, když partner city neopětuje,
- c) homsx. s citovou vazbou opěťované osobnosti převážně submisivní,
- d) homsx. mask. laděné, tendenci dominovat. Takto se projevují i homsx. ženy.

Sexuální aktivita je často realizována automasturbací, která přechází po podnětu aktivnějšího partnera k masturbaci nebo k orální aktivitě. U párů, kteří mají zkušenosti s rektálním stykem dochází i k těmto, viz obr. č. 5. Nejsou výjimkou skupinové styky nebo styky "pro veřejnost" při kterém jde o násilí a ponižování.

Permanentní redukce heterosexuální sexualit v mužů a žen přináší karikování partnera a její sexuální role, i když si je relativně všichni chtějí. Např. žena je zredukována na "objekt k použití", vztah k ženám je vyjádřen různými rčeními: Žena jako cigareta tílá, když se vykouří, zapálí se jiná, nebo se ženou se zachází jako se zelím, "vyseká se a nechá se ležet". Tato rčení signalizují ve skutečnosti neschopnost vytvořit smysluplné sexuální vztahy, jiná vznikají proto, aby se vězeň sám před sebou ospravedlnil, včetně sex. technik, které musí zredukovat. V důsledku této neschopnosti a úzkosti je karikování sexuality a jejího akceptování na úrovni sexuální fantazie, denního snění, motáků se sex. textem, věz. dopisů se sex. motivací, masturbace a homsx. hování se stává postupně měřítkem sexuální potence a apetence, které se vytváří ve věznicích.

Start a dynamika sexuální aktivity ve věznicích je značně ovlivněná zkušeností, osobností, zaměřením a apetencí vězně včetně sociální role a postavení ve vězeňské komunitě. Zkušenější a agresivní muži, ale i ženy zejména heterosexuálové vícekrát trestání, mají snahu startovat a sexuálně se sblížit rychleji a partnera si podmanit. Homosexuálové, zejména maskuliní otálejí, ale jejich vztahy jsou pevnější, agitovanější a citlivější na žárlivost. Při jejich znemožnění dochází u nich k afektivní křížici někdy i suicidalním pokusům a sebepoškozáním (demonstrativního charakteru). Styky mají z počátku většinou formu laskání, hlazení, líbání poté přejde aktivita v mutuální masturbaci a felaci i rektální penetraci. Citové vazby, které by umožňovaly hodnotit osobnost jako homosexuální, jsou často vlastní submisivním, prvotrestaným, nezkušeným mužům, kteří hledají vedle náhradní sex. aktivity větší nebo silnější sociálně citové pouto s partnerem, včetně role a místa ve vězeňské komunitě.

V tomto schématu se také odráží kategorizace vězňů z nichž pramení i dynamika jeho sexuální aktivity.

Vedle náhradní sexuální aktivity pro heterosexuály i homosexuály kontakty znamenají také kompenzační model pro zvládnutí tenze, , pochyb, stresů, které vyvolává u submisivních jedinců režimová zákonná limitace a restrikce. Tyto nekompenzované stavy vyúsťují na jedné straně v kamarádství, přerůstají v partnerství,

Obr.č. 4.

pro ostatní , kteří se takovému brání znamenají pokoření, útisk, násilí se sex. podtextem.

K otázce vlivu sexuální aktivity mužů a žen ve vězeňských zařízeních na pozdější sexuální aktivity a motivaci lze shrnout do několika okruhů. Návyk frekvence, příležitost, sociální kontakt a citové vazby vězňů - heterosexuálů vykazuje při hodnocení prediktory zjevného momsx. chování. Po propuštění z W a VTOS se muž i žena snaží podle svého dřívějšího zaměření "přeladit" a život ve vězení tabuizovat. Tento stav negativně ovlivňuje nejen funkční a psychosexuální faktory, ale zejména činitele či faktory sociální, např. vztah a postoje rodinných příslušníků- manželky a její rodiny, spolupracovníků, starších dětí, zařazení do vhodného zaměstnání, bydlení atd.. Potíže mají ti jedinci, kteří po VTOS musí nastoupit

do soudem určené léčby a to ať psychiatrické, na AL, nebo sexuologické. Tato léčba a docházení na denní stacionáře vadí v rozvíjení adekvátních psychosexuálních vztahů. Často se u neléčených tento stav vrací do 4- 6 měsíců, u léčených je to až 8 měs. Polovinu mužů do normálního psychosexuálního sta-

Obr.č.5.

vu pomáhá druhá žena, zpravidla starší, které nevadí někdy vzniklý sexuální nezdar nebo dysfunkce. Některým mužům vadí alkoholismus těchto žen. Dotazovaní uvádí, že jim často vadí stále otázky manželek, "jak jsi to tam dělal s těma chlapama" . A on sám se ptá, jak to dělala ona se svými partnery. Tyto mnohdy i nevyřčené otázky jsou brzdou zdravého psychosexuálního zavedení do plnohodnotného sexuálního života po VTOS. Poměrně velká skupina mužů , menší žen uvedla, že v případě stresu, v manželském či partnerském životě bez potíží se vrátí k sexuální epizodě s

partnerem stejného pohlaví, bez zvláštní skrupulí. Výsledek tedy kvalita prožitku sexuálního kontaktu bývá u těchto styků podobná jako v případech₃, kdy dochází k masturbaci v soukromí.

Ostatní sexuální deviace a to ať v identifikaci (transsexualita), sexuální orientaci (homosexualita, pedofilie, fetišismus) v sex. aktivitě (exhibicionismus, sadismus, masochismus, patologická sexuální agresivita nebo v deviacích kombinovaných (pedofilní sadismus, homsx. pedofilie a řady dalších jako jsou nekrofilici, zoofilici, vogyeři se jen sporadicky etablojí svým typických deviantním programem neboť zde nenalézá zpětnou vazbu.

Uvedená skutečnost nás nutí zaujmout přiměřené postupy, formy a metody jednání k těmto osobám, neboť netaktické jen odsuzující mnohy zautomatizované postupy jsou nejen neprofesionální, ale i silně traumatizující, deprimující, stresující a ponižující.

Obr.č.6.

Dalším velmi problematickým okruhem urgentní odborné činnosti ve vězeňství je závislost některých vězňů na alkoholu, droze a v poslední době i patologického hráčství. Chtěl bych se pozastavit zejména u problematiky^{drog} neboť současná situace v ČR je z hlediska zneužívání drog - drogové scény zcela ve srovnání s jinými již rozvinutými státy a je třeba jí hodnotit jako vážnou a nalehavě varující i pro vězeňství. Mimo vězeňství je u nás registrováno více než 6000 osob převážně ve věku od 18-25 se značnou závislostí. Ročně umírá asi 30-50 toxikomanů.

Na tomto úseku je nutné pro pracovníky vězeňství získávat stále nové poznatky, které souvisí se zvláštnostmi a formami nejen drogy, ale i osobností toxikomanů, získává drog, jiných návykových látek a jejich náhradních preparátů a přírodnin k vyvolání změny v CNS vězně.

Drogou rozumíme chemickou látku přirozenou nebo syntetickou, která má rychlý a výrazný účinek na psychiku člověka, ovlivňuje jeho náladu i chování.

Drogová závislost nebo-li toxikomanie byla charakterizována v r. 1963 a jde o:

1. psychickou závislost
2. fyzicko-somatickou závislost, tj. při přerušení dodávání vzniká abstinence synd.
3. zvýšená tolerance na drogu, tj. zvýšená tkáňová tolerance (zvyk těla na látku a zvyšování dávky proto, aby vyvolala stejný účinek)
4. nutková potřeba opatřit si drogu bez ohledu na prostředky a důsledky jejího získání.

2. OLEJNÍČEK, A.: Sexuální život mužů ve VTOS a jejich vliv na pozdější sex. aktivitu a motivaci. Sborník referátů FORUM MEDICI, Tren. Teplice 1987 str. 109.

3. OLEJNÍČEK, A.: Některé aspekty homosexuality a homosexuálního chování mužů ze sociálněpsychologického a soudněpsychologického hlediska. Čs. kriminalistika r. XXIII č. 3-4 1990 str. 227-236.

Topic guide

Základní informace

- Váš věk?
- V jakém stupni zabezpečení věznice jste vykonával svůj trest/ pracujete? Jak dlouho váš trest trval / Jak dlouho na této pozici pracujete?

Rozdělení genderových rolí mezi vězni, hierarchie

- Je podle vás vězení homofobní místo?
- Můžete mi říct, jak funguje ve vězení hierarchie mezi vězni?
- Odborná literatura hovoří o ztrátě heterosexuálních vztahů jako o jedné z největších frustrací, které vězni čelí. Jak si to vynahrazují? Co je podle vás nejčastější motivací k homosexuálnímu aktu?
- V zahraničních studiích se píše, že jsou časté případy, kdy někteří muži zastupují role a funkce ženy. Funguje to tak i v českých věznicích? Kdo tyto role zastupuje? Má nějaké typické vlastnosti? Co tato role obnáší, jaké činnosti vykonává? Jak to funguje ve vězení se sexuální orientací?
- Zkusil byste odhadnout jaké je ve věznicích zastoupení homosexuálů? Tají homosexuálové svoji orientaci, nebo se tak veřejně projevují? Jak je brána jejich orientace ostatními? Objevují se ve vězení lidé, kteří by se dali označit jako „situační homosexuál“? Jaké jsou mezi nimi a pravými homosexuály rozdíly? (vysvětlit respondentovi pojem situační homosexualita)
- Myslíte si, že se stává, že vězeň v průběhu trestu změní svoji orientaci na trvalo? Proč myslíte, že se to děje? Slyšel jste o nějakém případě?
- Setkal jste se ve vězení s transgender osobou? Jak se k ní ostatní vězni chovali?

Sexuální život ve vězení mezi vězni

- Vězni mají povolené soukromé návštěvy se svými partnerkami, za jakých podmínek mohou této příležitosti využít? Jak je to časté?
- Děje se to jen mezi homosexuály nebo na orientaci nezáleží? Co myslíte, že vede heterosexuála k tomu, aby se zapojil do sexu s jiným vězněm?

- Vyskytují se případy, kdy vězni navazují partnerské vztahy na emoční bázi? Jak tyto vztahy fungují? (sex, sdílení věcí atd.)
- V zahraničí je časté znásilňování, je to časté i u nás? Setkal jste se někdy, nebo jste slyšel o případu znásilnění? Jaké si myslíte, že jsou motivace k těmto činům? Jsou nějaké typické vlastnosti obětí nebo naopak predátorů? Hrozí větší nebezpečí lidem, kteří sedí například za znásilnění dítěte? Pokud ano, proč tomu tak je? Jsou nějaká opatření u potencionálních obětí?
- Jsou i vězni, kteří se nabízejí jako prostitutky, nabízejí sexuální služby výměnou za zboží nebo jinou službu? Co myslíte, že je vede k tomu nabízet takovou službu? Jakou podle vás mají prostitutky nejčastěji sexuální orientaci?

Sexuální život mezi zaměstnanci a vězni

- Jaké bývají vztahy mezi vězni a dozorcí? Měla by zde být velká distance, když ale dojde k sexuálnímu aktu tak jde naopak o velké sblížení. Proč podle vás k sexuálním aktům mezi nimi dochází?
- Slyšel jste někdy o případu, kdy měl zaměstnanec věznice sexuální poměr s odsouzeným? O jaké zaměstnance z hlediska pracovních pozic se jednalo? Myslíte, že se to u nějakých pozic vyskytuje častěji? Proč?
- Setkal jste se někdy s ženskými pracovníkyněmi? Pokud ano, je jejich přístup k vězněným jiný? Jsou na ně od vězňů mířeny sexuální narážky či se vyskytuje sexuální obtěžování?
- Myslíte si, že je to spíše vztah vězenkyně a mužský zaměstnanec nebo vězeň a zaměstnankyně? Nebo stejné pohlaví? Proč myslíte, že tomu tak je?